РЕГУЛЮВАННЯ

розвідки та видобування нетрадиційних вуглеводнів

у частині охорони довкілля та екологічного моніторингу

РЕГУЛЮВАННЯ

розвідки та видобування нетрадиційних вуглеводнів

> у частині охорони довкілля та екологічного моніторингу

Дослідження підготовлене ТОВ «КТ-Енергія» в рамках проекту «Український інститут газу нетрадиційних джерел», що реалізується «Шелл Експлорейшн енд Продакшн Юкрейн Інвестментс (IV) Б.В.» спільно з Британською Радою.
Дослідження підготовлене за консультаційної підтримки юридичної компанії «Саланс Еф-Ем-Сі Ес-Ен- Ар Дентон Юроп».
Упорядник — Шлапак М.Ю.
Фото на обкладинці: Wikimedia Commons. Поширюється за GNU Free Documentation License.

Дослідження	4
Вступ	5
1. Вимоги щодо проведення оцінки впливу на навколишнє середовище та базового відстеження стану довкілля	7
2. Обмеження щодо розміщення свердловин	19
3. Вимоги до захисту атмосферного повітря та скорочення викидів парникових газів	26
4. Вимоги до захисту поверхневих та підземних водних ресурсів	31
5. Вимоги до поводження з відходами	41
6. Вимоги щодо поводження з небезпечними речовинами (речовини для буріння та проведення гідророзриву пласта, вимоги до оприлюднення інформації про речовини для ГРП)	50
7. Вимоги щодо радіаційного контролю під час видобутку вуглеводнів	5 3
8. Вимоги щодо сейсмічного моніторингу під час видобутку вуглеводнів	57
9. Вимоги до рекультивації земельних ділянок	5 9
10. Вимоги щодо ліквідації аварійних ситуацій на об'єктах підвищеної небезпеки	61
Додаток. Схема отримання дозвільних документів у сфері охорони довкілля	63

Дослідження підготовлене ТОВ «КТ-Енергія» в рамках проекту «Український інститут газу нетрадиційних джерел», що реалізується «Шелл Експлорейшн енд Продакшн Юкрейн Інвестментс (IV) Б.В.» спільно з Британською Радою.

Проект «Український інститут газу нетрадиційних джерел» має на меті сприяння розвідці і видобуванню нетрадиційного газу в Україні, підвищення рівня знань та вивчення економічних, екологічних та соціальних аспектів впливу промисловості на розвиток на державному, регіональному і місцевому рівнях.

Міжнародна група енергетичних та нафтохімічних компаній Шелл представлена в Україні з 1992 року. На сьогоднішній день Шелл в Україні веде діяльність за напрямками розвідки та видобутку вуглеводнів, постачань природного газу, маркетингу паливно-мастильних матеріалів та експлуатації мережі АЗС. Компанія залучена до двох пошуково-розвідувальних проектів у галузі видобутку нетрадиційного природного газу в Україні. Детальніша інформація представлена на сайті www.shell.ua.

ТОВ «КТ-Енергія» надає консультаційні послуги у сфері енергетики та впливу економічної діяльності на довкілля. Компанія створила та розвиває інформаційний ресурс про нетрадиційний газ в Україні — www.shalegas.in.ua. Проект "Нетрадиційний газ в Україні" висвітлює технічні, екологічні, економічні і інші питання видобування нетрадиційних вуглеводнів, включаючи сланцевий газ, газ ущільнених пісковиків, газ глибоководного шельфу, метан вугільних родовищ тощо. Детальніша інформація представлена на сайті www.kt-energy.com.ua.

В дослідженні проаналізоване законодавство України в частині охорони довкілля та екологічного моніторингу при видобутку (нетрадиційних) вуглеводнів станом на початок жовтня 2014 року. Звіт охоплює питання оцінки впливу проектів на навколишнє природне середовище та екологічної експертизи, процедур отримання дозвільних документів у сфері охорони довкілля, обмеження щодо розміщення свердловин, вимоги до захисту поверхневих та підземних водних ресурсів, поводження з відходами та ін.

Дослідження розраховане для надрокористувачів, державних службовців, громадських організацій та інших зацікавлених сторін.

Видобуток нетрадиційних вуглеводнів (сланцевого газу, газу ущільнених пісковиків тощо) є новою для України діяльністю, з якою з одного боку пов'язують перспективи енергетичної незалежності, а з іншого боку – ризики для навколишнього природного середовища. Відтак, важливою є наявність на державному рівні регуляторних механізмів, які б мінімізували антропогенний вплив видобутку нетрадиційних вуглеводнів на довкілля.

У дослідженні проаналізовано понад 100 нормативно-правових документів, які регулюють питання оцінки впливу на довкілля проектів з видобутку вуглеводнів, проведення громадських слухань та державної екологічної експертизи, обмеження щодо розташування свердловин на нафту і газ, отримання дозволів у частині охорони довкілля, вимоги до поводження з відходами та стічними водами, радіаційного контролю та рекультивації ділянок та ін. Незважаючи на відсутність в українському законодавстві специфічних вимог для проектів з видобутку нетрадиційних вуглеводнів і застосування технологій гідравлічного розриву пласта та горизонтального буріння, питання охорони довкілля та екологічного моніторингу регулюються нормативними документами, які встановлюють правила видобутку традиційного природного газу і нафти та іншої господарської діяльності.

Водночас, існує необхідність подальшого вдосконалення українського законодавства. Основні кроки щодо реформування регуляторної бази в частині охорони довкілля та екологічного моніторингу при видобутку нетрадиційних вуглеводнів мають бути спрямовані на врахування особливостей технологій гідророзриву та горизонтального буріння, спрощення бюрократичних процедур при отриманні документів дозвільного характеру та підвищення прозорості і доступності інформації.

Технології гідравлічного розриву пласта та горизонтального буріння, які активно використовують для видобутку нетрадиційного природного газу і нафти, пов'язані із додатковими аспектами впливу на довкілля та додатковими екологічними ризиками (більше споживання водних ресурсів, використання більшої кількості хімічних речовин, вищий ризик забруднення поверхневих та підземних водних об'єктів тощо). З огляду на це, із врахуванням міжнародного досвіду важливо врегулювати, зокрема, питання оцінки базового стану довкілля на ділянках видобутку нетрадиційних вуглеводнів (предмет і процедура проведення дослідження, територія дослідження тощо), надання інформації про хімічні речовини, які використовують для гідророзриву, державного регулювання застосування технології гідророзриву у водоохоронних зонах. Регулювання зазначених та інших особливостей видобутку нетрадиційних вуглеводнів має відбуватися із врахуванням «Рекомендацій щодо мінімальних принципів при реалізації проектів з видобутку вуглеводнів, зокрема сланцевого газу, із застосуванням технології гідравлічного розриву пласта», затверджених Європейською Комісією.

Процедура отримання документів дозвільного характеру у сфері охорони довкілля в Україні є складною та довготривалою (див. додаток 1). До того ж, у разі розробки окремих пакетів проектної документації для спорудження свердловини, проведення операції з гідророзриву пласта, під'єднання до газотранспортної мережі або ліквідації свердловини, процедуру необхідно щоразу повторювати. Різні органи, що приймають рішення про видачу різних документів дозвільного характеру, та необхідність отримання низки погоджень суб'єктами господарювання до подання заяв і клопотань створюють бюрократичні перешкоди та затягують реалізацію проектів з видобутку (нетрадиційних) вуглеводнів. Певні кроки з дерегуляції були зроблені із прийняттям навесні

2014 року законодавчих змін, відповідно до яких обов'язки одержання погоджень та висновків перенесено на дозвільні органи. Проте для практичної імплементації даної норми важливим є прийняття низки підзаконних актів. Уніфікація процедур та забезпечення можливості подання всіх заяв і клопотань в дозвільні центри обласних державних адміністрацій спростить та прискорить розвиток проектів з видобутку нетрадиційного газу. Потребують вирішення і суперечності, які існують в різних нормативних актах, зокрема, щодо проведення державної екологічної експертизи проектної документації (див. розділ 1) та отримання дозволу на поводження з небезпечними відходами (див. розділ 5).

Врешті, дуже важливим є надання прозорої інформації щодо проектів з видобутку нетрадиційних вуглеводнів та відкритого залучення громадськості до процесу прийняття рішення про реалізацію проектів. Важливими кроками на даному шляху може бути запровадження вимоги обов'язкової публікації у вільному доступі в мережі інтернет заяв про наміри реалізувати проект та звітів про оцінку впливу проекту на навколишнє природне середовище, створення відкритих реєстрів документів дозвільного характеру у сфері охорони довкілля та оприлюднення даних про речовини, які використовують для гідророзриву, на спеціальних загальнодоступних веб-сайтах.

1. Вимоги щодо проведення оцінки впливу на навколишнє середовище та базового відстеження стану довкілля

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (стаття 51) вимагає дотримання екологічної безпеки людей, забезпечення раціонального використання природних ресурсів та додержання нормативів шкідливих впливів на навколишнє природне середовище при проектуванні, розміщенні, будівництві, введенні в дію нових і реконструкції діючих підприємств, споруд та інших об'єктів. З цією метою, зокрема, передбачається, що проекти господарської та іншої діяльності повинні мати матеріали оцінки її впливу на навколишнє природне середовище і здоров'я людей.

Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» (стаття 31) передбачає, що до проектної документації на будівництво об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, а також об'єктів, які підлягають оцінці впливу на навколишнє природне середовище у транскордонному контексті, додаються результати оцінки впливу на стан навколишнього природного середовища (матеріали оцінки та звіти про оцінку і громадське обговорення).²

До видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, зокрема, відносяться:

- видобування корисних копалин, за винятком корисних копалин місцевого значення, які видобуваються землевласниками і землекористувачами в межах наданих їм земельних ділянок для господарських і побутових потреб;
- зберігання, перероблення та транспортування вуглеводневої сировини (газу природного, газу сланцевих товщ, газу, розчиненого у нафті, газу центрально-басейнового типу, газу (метану) вугільних родовищ, конденсату, нафти, бітуму нафтового, скрапленого газу).³

Таким чином, для проектів видобування вуглеводнів (нафти та газу) оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) є обов'язковою. Така оцінка проводиться на етапі проектування, а звіт з

оцінки впливу на навколишнє середовище є частиною проектної документації.

Склад, зміст і порядок розробки Звіту з ОВНС регламентують державні будівельні норми ДБН А.2.2-1-2003 «Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд».4

Метою ОВНС є визначення доцільності і прийнятності планованої діяльності і обґрунтування економічних, технічних, організаційних, санітарних, державно-правових та інших заходів щодо забезпечення безпеки навколишнього середовища.

Матеріали ОВНС надаються у складі проектної документації уповноваженим державним органам для експертної оцінки і повинні всебічно характеризувати результати оцінки впливів на природне, соціальне, включаючи життєдіяльність населення, і техногенне середовище та обґрунтовувати допустимість планованої діяльності.

Заява про наміри

Заява про наміри є першим кроком в оцінці впливу проекту на навколишнє середовище. В заяві про наміри інвестор декларує свої плани щодо здійснення певної діяльності, наводить її основні характеристики, місце розташування, наводить інформацію про потреби в ресурсах при будівництві та експлуатації, а також коротку інформацію про можливі впливи планованої діяльності на навколишнє природне середовище.

Крім того, в заяві про наміри вказується інформація про участь громадськості в прийнятті рішення про реалізацію проекту та зазначається адреса, телефон і час ознайомлення з матеріалами проекту і матеріалами звіту з ОВНС.

Заява про наміри розповсюджується через засоби масової інформації.

¹ Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/

²Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/print1392114405777519

³ Постанова Кабінету Міністрів України №808 від 28.08.2013 «Про затвердження переліку видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/808-2013-%D0%BF

⁴ ДБН А.2.2-1-2003 «Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд».

Звіт про оцінку впливу на навколишнє середовище

Основними завданнями ОВНС є:

- загальна характеристика існуючого стану території району і майданчика будівництва або їх варіантів, де планується здійснити заплановану діяльність;
- розгляд і оцінка екологічних, соціальних і техногенних факторів, санітарно-епідемічної ситуації, конкурентно-можливих альтернатив (у тому числі технологічних і територіальних) запланованої діяльності та обґрунтування переваг обраної альтернативи та варіанта розміщення;
- визначення переліку можливих екологічно небезпечних впливів і зон впливів запланованої діяльності на навколишнє середовище;
- визначення масштабів та рівнів впливів запланованої діяльності на навколишнє середовище;
- прогноз змін стану навколишнього середовища відповідно до переліку впливів;
- визначення комплексу заходів щодо попередження або обмеження небезпечних впливів запланованої діяльності на навколишнє середовище, необхідних для дотримання вимог природо-

охоронного та санітарного законодавств і інших законодавчих та нормативних документів, які стосуються безпеки навколишнього середовища;

- визначення прийнятності очікуваних залишкових впливів на навколишнє середовище, що можуть бути за умови реалізації всіх передбачених заходів:
- складання Заяви про екологічні наслідки запланованої діяльності.
- В підрозділі «Підстави для проведення ОВНС» наводиться стисла характеристика потенційного впливу планованої діяльності на навколишнє природне середовище, дані щодо ставлення громадськості до проекту, переліки встановлених обмежень, використаних нормативно-методичних документів, попередніх узгоджень та інша загальна інформація.

Підрозділ «Фізико-географічні особливості району і майданчика (траси) будівництва об'єкта проектування» має містити стислий опис фізико-географічних умов, рельєфу місцевості, дані про наявність об'єктів природно-заповідного фонду, узагальнену характеристику флори і фауни в обсязі, необхідному для екологічних, санітарно-епідеміологічних, соціальних і економічних оцінок на регіональному і місцевому рівнях, характе-

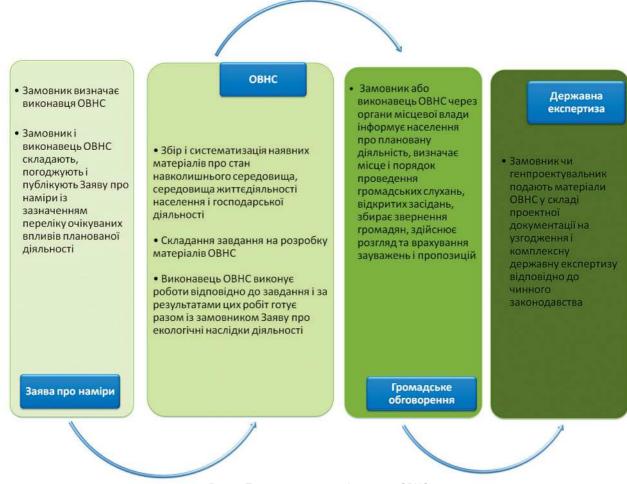

Рис. 1. Послідовність розробки звіту з ОВНС

ристику розподілу всіх негативних факторів у зоні впливів планованої діяльності, а також відповідні картографічні матеріали, ситуаційні схеми та ін.

Стисла характеристика запланованої діяльності описується в підрозділі «Загальна характеристика об'єкта проектування» і містить:

- розгляд варіантів розміщення планованої діяльності (у тому числі альтернативи відмови від діяльності), а також варіантів технологічних процесів, якщо вони передбачаються завданням на проектування;
- дані про розміри будівельних майданчиків, площі зайнятих земельних угідь;
- коротку характеристику виробництва, класи його небезпеки і продукції, що виробляється;
- дані про сировинні, земельні, водні, енергетичні та інші використовувані ресурси;
- опис технологічного процесу планованої діяльності з зазначенням усіх чинників впливу на навколишнє природне середовище і технічних рішень, спрямованих на усунення чи зменшення шкідливих викидів, скидів, витоків, випромінювань у навколишнє середовище, у порівнянні з найкращими вітчизняними і закордонними аналогами;
- опис інженерних мереж і комунікацій, схем збору, очищення і видалення шкідливих речовин;
- проектні дані про розрахункові обсяги усіх видів газоподібних, рідких, твердих відходів виробництва і твердих побутових відходів, а також проектні рішення щодо екологічної та санітарної безпеки утилізації чи деструкції як на об'єкті, що проектується, так і при передачі їх на інші підприємства для подальшого використання та обробки;

- оцінку можливості виникнення та розвитку аварійних ситуацій;
- перелік і характеристику потенційних джерел впливу на навколишнє середовище;
- перелік потенційних об'єктів впливів і можливі межі зони впливу на періоди будівництва та експлуатації об'єкта планованої діяльності.

Основна інформація про вплив діяльності на довкілля описується в підрозділі «Оцінка впливів запланованої діяльності на навколишнє природне середовище».

Для кожного компонента навколишнього природного середовища, що розглядається, наводиться:

- обґрунтування необхідності оцінки його характеристик;
- перелік впливів (включаючи опосередковані), які ранжуються за масштабом і значенням наслідків, та їх характеристика, що містить також якісні та кількісні параметри, ступінь небезпеки;
- обґрунтування меж зон впливів планованої діяльності, дані щодо розмірів санітарно-захисних зон та розривів;
- характеристика ретроспективного, сучасного і прогнозного станів навколишнього середовища та їх оцінка за фоновими та нормативними показниками з урахуванням можливих аварійних ситуацій:
- обґрунтування заходів щодо попередження та обмеження негативних впливів, оцінка їх ефективності та характеристика залишкових впливів;

	• підстави для проведення ОВНС
	• фізико-географічні особливості району і майданчика (траси) будівництва об'єкта проектування
	• загальна характеристика об'єкта проектування
	• оцінка впливів планованої діяльності на навколишнє природне середовище
	• оцінка впливів планованої діяльності на навколишнє соціальне середовище
	• оцінка впливів планованої діяльності на навколишнє техногенне середовище
000	• комплексні заходи щодо забезпечення нормативного стану навколишнього середовища і його безпеки
	• оцінка впливів на навколишнє середовище під час будівництва
	• заява про екологічні наслідки діяльності

Рис. 2. Структура звіту з ОВНС

- аналіз обмежень будівництва об'єктів планованої діяльності за умовами навколишнього природного середовища;
- обсяг необхідної інженерної підготовки території.

Отже, в частині аналізу базового стану довкілля в звіті з ОВНС наводиться коротка інформація про ретроспективний та сучасний стан компонентів навколишнього середовища, однак чітких вимог щодо параметрів, які мають бути проаналізовані та процедури такого аналізу українське законодавство не містить.

До складу матеріалів підрозділу «**Клімат і мі-кроклімат**» включаються:

- стисла характеристика кліматичної зони розміщення запланованої діяльності;
- основні кількісні характеристики поточних і багаторічних кліматичних даних;
- оцінка очікуваних змін мікроклімату у випадках активних і масштабних впливів запланованої діяльності (значне виділення інертних газів, теплоти, вологи та ін.);
- оцінка впливу кліматичних умов, несприятливих для розсіювання забруднюючих речовин в атмосферному повітрі;
- можливості виникнення мікрокліматичних умов, що сприяють розповсюдженню шкідливих видів фауни і флори;
- особливості кліматичних умов, сприятливих для зростання інтенсивності впливів запланованої діяльності на навколишнє середовище.

За необхідності передбачаються заходи із запобігання негативним впливам планованої діяль-

ності на клімат і мікроклімат, а також пов'язаних з ними несприятливих змін у навколишньому середовищі.

До складу матеріалів підрозділу «Повітряне середовище» включаються:

- характеристика джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферу, схема їх розміщення, розрахунки маси викидів з посиланням на використані методики;
- результати розрахунків приземних концентрацій з посиланням на використані програмні засоби:
- дані фонового забруднення атмосфери в районі розміщення проектованого об'єкта (дані натурних спостережень на стаціонарних постах, підфакельних досліджень, розрахункові тощо);
- оцінка рівня забруднення атмосферного повітря, що створюватиметься проектованим об'єктом, а також з урахуванням фонового рівня забруднення за гігієнічними нормативами;
- прогнозні, на розрахунковий період, фонові концентрації домішок без урахування впливу планованої діяльності та прогнозні на розрахунковий період рівні забруднення атмосферного повітря з урахуванням прогнозного фону та впливу планованої діяльності;
- оцінка забруднення атмосферного повітря при несприятливих метеорологічних умовах і відповідні метео-екологічні обмеження величин максимальних разових викидів;
- оцінка забруднення при можливих аварійних ситуаціях;

Рис. 3. Компоненти, які розглядаються, при оцінці впливів на навколишнє природне середовище

- обґрунтування рівнів допустимих викидів і заходів щодо запобігання або зменшення утворення і виділення речовин, що забруднюють атмосферне повітря;
- пропозиції щодо визначення розміру санітарно-захисної зони на підставі розрахунків забруднення атмосфери від об'єкта планованої діяльності:
- організація моніторингу стану атмосферного повітря, методи і засоби контролю.

Крім того, в даному підрозділі підлягають аналізу характеристики шуму від об'єкта планованої діяльності:

- дані натурних вимірів існуючого фонового рівня шуму (якщо вони мали місце);
- розрахункові рівні шуму від об'єкта планованої діяльності;
- обґрунтування заходів щодо зменшення шуму джерел;
- обґрунтування вимог до шумозахисних заходів.

Також в підрозділі наводиться аналіз впливів теплових викидів, ультразвуку, електромагнітних та іонізуючих випромінювань і обґрунтовуються заходи щодо їхнього запобігання або зменшення.

В підрозділі «Геологічне середовище» наводиться загальна характеристика основних елементів геологічної, структурно-тектонічної будови, геоморфологічних особливостей та ландшафтів, аналіз існуючих і прогнозованих негативних ендогенних і екзогенних процесів і явищ природного і техногенного походження (тектонічних, сейсмічних, геодинамічних, зсувних, селевих, карстових, змін напруженого стану і властивостей масивів порід, деформації земної поверхні та ін.) з урахуванням впливів планованої діяльності. В даному підрозділі також обґрунтовуються заходи щодо запобігання або зменшення розвитку небезпечних геологічних процесів і явищ.

У підрозділі «Водне середовище» підлягають аналізу порушення гідрологічних і гідрогеологічних параметрів водних об'єктів і територій у зонах впливів планованої діяльності, впливи на поверхневі і підземні води пріоритетних і специфічних забруднюючих речовин, що надходять у водне середовище при скидах стічних вод і фільтраційних витоках.

Результати аналізу повинні відображати розподіл оцінюваних показників по акваторії і території, у контрольних створах, враховувати впливи, що підсумовуються, обґрунтовувати санітарні попуски, допустимі скиди і фільтраційні витоки.

У матеріалах, що характеризують поверхневі води, стисло наводяться загальні відомості про водні об'єкти, основні дані щодо їх водозбірних басейнів і господарського використання, наявність пунктів спостережень за їх станом. При оцінці впливів запланованої діяльності на стан поверхневих вод і основних угруповань водних організмів розглядають:

 ■ морфометричні, гідродинамічні і водно-балансові параметри;

- якість вод, включаючи фізичні, хімічні, санітарно-гігієнічні, токсикологічні, паразитологічні, радіоекологічні характеристики;
- біологічні характеристики, включаючи видовий склад, чисельність, біомасу і біопродуктивність основних гідробіонтів, біоперешкоди їх існування та ін.

Матеріали, що характеризують підземні води, включають загальні відомості про басейн підземних вод, потужності зони активного водообміну, розвитку горизонтів підземних вод, дані про їх господарське використання, перелік і опис пунктів гідрогеологічних спостережень, результати яких використані у матеріалах ОВНС.

Оцінка впливів запланованої діяльності на підземні води виконується для ґрунтових вод і водоносних горизонтів, що реально використовуються для питних, господарських, лікувальних та інших цілей. При оцінці впливів розглядають:

- морфометричні, гідродинамічні, фільтраційні і водно-балансові параметри;
- якість вод, включаючи фізичні, хімічні, санітарно-гігієнічні та інші характеристики згідно з чинним законодавством:
 - умови природної захищеності.

Окремо викладаються матеріали щодо якості води в місцях живлення водоносних горизонтів та водозабору.

У даному підрозділі також обґрунтовуються заходи щодо запобігання або зменшення надходження у водне середовище забруднюючих речовин, порушення гідродинамічного режиму, виснаження поверхневих і підземних водних ресурсів, погіршення стану вод і деградації угруповань водних організмів. Розрахункові варіанти повинні охоплювати найменш сприятливі періоди і можливі аварійні ситуації.

У підрозділі «Ґрунти» підлягають аналізу впливи планованої діяльності на ґрунти з урахуванням особливостей землекористування, наявності площ цінних сільськогосподарських угідь, хімічного, біологічного та радіоактивного забруднення, вібрації, виникнення небезпечних інженерно-геологічних процесів і явищ та інших чинників, які негативно впливають на стан ґрунтів. У даному підрозділі також обґрунтовують заходи щодо запобігання або зменшення негативних впливів на ґрунти і зниження їхньої родючості, з рекультивації земель, які тимчасово вилучають із землекористування.

У підрозділі «Рослинний і тваринний світ, заповідні об'єкти» наводиться коротка характеристика домінуючих екосистем, флори і фауни та ін. У даному підрозділі обґрунтовуються заходи щодо запобігання виснаженню і деградації рослинних угруповань і фауни. Враховується наявність у зонах впливів запланованої діяльності об'єктів природно-заповідного фонду і територій, перспективних для заповідання (зарезервованих з цією метою), наземних, водних і повітряних шляхів міграції тварин. Обґрунтовуються заходи, необхідні для забезпечення дотримання режиму заповідних територій.

В матеріалах ОВНС в розділі «Комплексні заходи щодо забезпечення нормативного стану навколишнього середовища та його безпеки» наводиться перелік і стисла характеристика проектних рішень, комплекс яких включає:

- ресурсозберігаючі заходи збереження і раціональне використання земельних, водних, енергетичних, паливних ресурсів, повторне їх використання та ін.:
- захисні заходи влаштування захисних споруд (дренажі, екрани, завіси та ін.), включаючи технологічні заходи (використання екологічно чистих і безвідхідних технологій, очищення, екологічно безпечне поводження з відходами та ін.), планувальні заходи (функціональне зонування, організація санітарно-захисних зон, озеленення та ін.), усунення наднормативних впливів;
- відновлювальні заходи технічна і біологічна рекультивація, нормалізація стану окремих компонентів навколишнього середовища тощо;
- компенсаційні заходи компенсація незворотного збитку від планованої діяльності шляхом проведення заходів щодо рівноцінного поліпшення стану природного, соціального і техногенного середовища в іншому місці і/або в інший час, грошове відшкодування збитків;
- охоронні заходи моніторинг території зон впливів планованої діяльності, система оповіщення населення.

У даному розділі оцінюються обмеження будівництва об'єктів планованої діяльності за умовами навколишнього природного, соціального, техногенного середовища та обсяг інженерної підготовки території, необхідний для дотримання умов безпеки навколишнього середовища.

До матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище відходів виробництва планованої діяльності відносяться:

- проектні дані про обсяги усіх видів газоподібних, рідких і твердих відходів виробництва і твердих побутових відходів;
- відомості про запроектовані технологічні рішення щодо зменшення обсягів відходів, які утворяться;
- відомості про заходи щодо утилізації відходів безпосередньо на підприємстві;
- дані щодо поводження з відходами, які вивозяться за межі підприємства.

У даному розділі ОВНС виконується комплексна оцінка впливів планованої діяльності на навколишнє середовище за умови реалізації комплексу заходів щодо забезпечення нормативного стану навколишнього середовища з урахуванням попередніх оцінок, наведених у інших підрозділах, а також визначається ступінь екологічного ризику планованої діяльності та впливу на умови життєдіяльності людини.

Оцінка ризику планованої діяльності щодо природного, соціального і техногенного середовищ включає:

- аналіз ризику кризових змін стану природних комплексів та умов життєдіяльності людини;
- аналіз відомих аварій та їх частоти за галузевою належністю об'єктів планованої діяльності;
 - аналіз основних причин виникнення аварій;
- аналіз умов виникнення та розвитку аварій, у тому числі визначення типових варіантів вірогідних аварій, оцінка кількості небезпечних речовин, які знаходяться в зоні аварії;
- розрахунок вірогідних зон дії загрозливих факторів на здоров'я людини, тваринний та рослинний світ, оцінка ймовірної кількості потерпілих, оцінка можливих збитків;
- опис технічних рішень із запобігання розвитку аварій та локалізації викидів небезпечних речовин, забезпечення пожежної та вибухобезпеки;
- опис систем контролю й автоматичного регулювання, блокування, сигналізації й інших засобів запобігання аваріям.

У підсумку обґрунтовується оптимальність прийнятого комплексу проектних рішень виходячи із вимог екологічного та санітарного законодавства і забезпечення експлуатаційної надійності об'єктів навколишнього техногенного середовища. Крім того, наводиться перелік і характеристика залишкових впливів і обґрунтовується їх допустимість при будівництві і експлуатації об'єктів проектованої діяльності.

На основі дослідження наслідків впливу планованої діяльності на навколишнє середовище готується Заява про екологічні наслідки діяльності. Заява про екологічні наслідки діяльності є юридичним документом щодо суті цих наслідків і гарантій виконання природоохоронних заходів із забезпечення безпеки навколишнього середовища на весь період здійснення планованої діяльності, складається замовником і генпроектувальником або за їх дорученням виконавцем ОВНС і являє собою резюме матеріалів ОВНС, де повинні бути відображені:

- дані про плановану діяльність, мету і шляхи її здійснення;
- суттєві фактори, що впливають чи можуть впливати на стан навколишнього природного середовища з урахуванням можливості виникнення надзвичайних екологічних ситуацій;
- кількісні та якісні показники оцінки рівнів екологічного ризику та безпеки для життєдіяльності населення планованої діяльності, а також заходи, що гарантують здійснення діяльності відповідно до екологічних стандартів і нормативів;
 - перелік залишкових впливів;
- вжиті заходи щодо інформування громадськості про плановану діяльність, мету і шляхи її здійснення;
- зобов'язання замовника щодо здійснення проектних рішень відповідно до норм і правил охорони навколишнього середовища і вимог екологічної безпеки на всіх етапах будівництва та експлуатації об'єкта планованої діяльності.

Текст Заяви про екологічні наслідки запланованої діяльності розповсюджується через засоби масової інформації.

Остаточний звіт ОВНС, з урахуванням громадських інтересів, у складі проектної документації подається замовником або генпроектувальником на узгодження і проходження державних експертиз.

Громадські слухання

- ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачає, що кожен громадянин України має право на участь в обговоренні та внесення пропозицій до матеріалів щодо розміщення, будівництва і реконструкції об'єктів, які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища.⁵
- З метою врахування інтересів громадськості під час проведення ОВНС Замовник планованої діяльності забезпечує:
- інформування в установленому порядку населення про проведення обговорення планованої діяльності;
 - громадське обговорення проекту;
- надання проектних матеріалів представникам громадськості відповідно до Заяви про наміри.

Відповідно до Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля, громадське обговорення передбачає⁶:

- інформування громадськості про початок розгляду проекту рішення та можливість узяти в ньому участь;
- забезпечення доступу громадськості до проекту рішення, документів, на підставі яких приймається таке рішення, та іншої необхідної інформації;
- надання можливості громадськості подавати пропозиції (зауваження) для врахування під час прийняття рішення, брати участь у громадських слуханнях та інших формах громадського обговорення:
 - розгляд поданих пропозицій (зауважень);
- інформування громадськості про врахування чи відхилення поданих пропозицій (зауважень) із зазначенням підстави:
- забезпечення ознайомлення громадськості з прийнятим рішенням.

Основними формами громадського обговорення є підготовка та подання пропозицій (зауважень) та громадські слухання. Проведення громадських слухань є обов'язковим у разі прийняття рішень щодо об'єктів та видів діяльності, які становлять підвищену екологічну небезпеку, а також в інших установлених законом випадках.

Повідомлення про громадське обговорення розміщується періодично до його завершення в

засобах масової інформації або оприлюднюється у спосіб, що забезпечує його доведення до жителів відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Громадські слухання розпочинаються з доповіді замовника проекту рішення, що містить, зокрема, інформацію про: зміст проекту рішення та інших документів, що підлягають обговоренню, обґрунтування необхідності його прийняття; можливий негативний вплив реалізації зазначеного рішення на стан довкілля; заходи щодо запобігання такому впливу та/або його зменшення.

Організатор громадського обговорення надає відповіді на запитання громадськості в усній формі під час громадських слухань або в письмовій формі після їх закінчення. Результати громадських слухань та подані пропозиції (зауваження) оформляються протоколом, який підписується головуючим і секретарем, обраними на час проведення громадських слухань їх учасниками. У разі відсутності пропозицій (зауважень) або неявки громадськості на громадські слухання складається відповідний акт.

За результатами громадського обговорення його організатор готує матеріали, які включають документи, що підтверджують факти розміщення в засобах масової інформації, на інформаційних стендах відомостей про його проведення, надсилання індивідуальних повідомлень тощо, перелік пропозицій (зауважень), що надійшли, та відомості про їх врахування або причини відхилення (зокрема часткового), а в разі відсутності пропозицій (зауважень) — акт про їх відсутність.

Громадське обговорення рішення з оцінки впливу на навколишнє природне середовище видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, має свої особливості.

На етапі підготовки матеріалів за результатами оцінки впливу на навколишнє природне середовище видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, громадське обговорення розпочинається з дати опублікування заяви про екологічні наслідки діяльності. Тривалість громадського обговорення не може становити менш як 30 днів з дати опублікування повідомлення про проведення державної екологічної експертизи. Громадське обговорення проводиться через 15 днів з дати надання громадськості комплекту документів, що містить обґрунтування оцінки впливу на навколишнє природне середовище.

Під час громадського обговорення його організатор та орган, який затверджує висновки державної екологічної експертизи, забезпечують безкоштовний доступ громадськості до відповідної інформації (крім таємної інформації). До такої інформації належать: комплект документів, що містить обґрунтування оцінки впливу

⁵ Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264-12

⁶Постанова Кабінету Міністрів України №771 від 29.06.2011 «Про затвердження Порядку залучення громадськості до обговорення питань щодо прийняття рішень, які можуть впливати на стан довкілля» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771-2011-%D0%BF

Рис. 4. Громадські слухання у с. Веселе (Харківська область). Фото компанії Shell

на навколишнє природне середовище; дані про суттєві фактори, що впливають чи можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища, з урахуванням можливості виникнення надзвичайної екологічної ситуації; відомості про заходи щодо запобігання негативному впливу на навколишнє природне середовище та/або його зменшення; короткий опис проекту рішення, що обговорюється, викладений у загальнодоступній формі; альтернативні проекти рішень, розглянуті заявником; рішення за результатами громадської експертизи (у разі проведення).

Інформація про прийняте рішення розміщується у друкованих засобах масової інформації, що розповсюджуються на відповідній території, та на офіційному веб-сайті організатора громадського обговорення.

Матеріали врахування громадських інтересів повинні містити:

- відомості про опублікування в засобах масової інформації Заяви про наміри і проведення громадських обговорень;
 - письмові та інші документи звернень громадян;
- перелік матеріалів, представлених з боку Замовника і Виконавця ОВНС на розгляд місцевого населення та громадських організацій, перелік питань і зауважень громадян, обґрунтовані відповіді;

- узагальнені рішення про враховану частину громадських пропозицій та обґрунтування, що стосуються неврахованої їх частини:
- рішення громадської експертизи (якщо вона проводилась).

Коригування Звіту з ОВНС за результатами громадського обговорення здійснюється за рішенням Замовника і Генпроектувальника. Мотиви неврахування тих чи інших рішень, за необхідності, передаються заінтересованій громадськості.

Екологічна експертиза

Державна екологічна експертиза проводиться відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу» 7 .

Здійснення державної екологічної експертизи є обов'язковим для видів діяльності та об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, до яких, як зазначалося вище, належить і видобуток нафти та природного газу.

Водночас, в 2011 році прийняттям ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» із об'єктів екологічної експертизи (стаття 7 ЗУ «Про екологічну експертизу») вилучено «передпроектні та проектні матеріали», а з об'єктів державної екологічної експертизи (стаття 14 ЗУ «Про екологічну експертизу») вилучено «інвестиційні проекти,

⁷ Закон України «Про екологічну експертизу» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/95-%D0%B2%D1%80

в Закон України «Про екологічну експертноў» пітрэгдають пада.gov.danaworsirowi+0793-7800 /802 /801 /800 года в Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3038-17/page

техніко-економічні обґрунтування і розрахунки, проекти і робочі проекти на будівництво нових та розширення, реконструкцію, технічне переозброєння діючих підприємств». Відтак в чинній редакції закону проектна документація не є об'єктом державної екологічної експертизи.

Відповідно до чинної редакції ЗУ «Про екологічну експертизу», державна екологічна експертиза організовується і проводиться еколого-експертними підрозділами, спеціалізованими установами, організаціями обласних державних адміністрацій із залученням інших органів виконавчої влади, а експертиза проектів будівництва проводиться відповідно до статті 31 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності».

ЗУ «Про регулювання містобудівної діяльності» передбачає процедуру погодження проектної документації та обов'язкову експертизу щодо додержання нормативів з питань санітарного та епідеміологічного благополуччя населення, екології, охорони праці, енергозбереження, пожежної, техногенної, ядерної та радіаційної безпеки, міцності, надійності, довговічності будинків і споруд, їх експлуатаційної безпеки та інженерного забезпечення для об'єктів будівництва 4 та 5 категорії складності.

Об'єкти, які становлять підвищену екологічну небезпеку, слід відносити до V категорії складності згідно з Порядком віднесення об'єктів будівництва до IV і V категорій складності ⁹.

Експертиза проектів будівництва проводиться експертними організаціями незалежно від форми власності, які відповідають критеріям, визначеним центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері містобудування (Мінрегіон). При цьому до проведення експертизи залучаються (в тому числі на підставі цивільно-правових договорів) експерти з питань санітарного та епідеміологічного благополуччя населення, екології, охорони праці, енергозбереження, пожежної, техногенної, ядерної та радіаційної безпеки, які пройшли професійну атестацію, що проводилася із залученням представників відповідних центральних органів виконавчої влади, та отримали відповідний кваліфікаційний сертифікат.

Експертна організація за результатами проведеної експертизи надсилає її замовникові письмовий звіт, який, зокрема, містить інформацію щодо санітарного і епідеміологічного благополуччя населення, охорони праці, екології, пожежної, техногенної, ядерної та радіаційної безпеки, енергозбе-

реження і енергоефективності. Строк проведення експертизи для об'єктів, щодо яких проводиться оцінка їх впливу на навколишнє природне середовище, не повинен перевищувати 90 календарних днів. Експертна організація несе відповідальність згідно із законодавством за належну якість проведення експертизи. Експертиза є завершальним етапом розроблення проектів будівництва, а позитивний висновок є підставою для отримання дозволу на початок будівельних робіт. 10

Таким чином, існує певна суперечність між положеннями законодавчих актів щодо проведення державної екологічної експертизи для проектів, які становлять підвищену екологічну небезпеку. З одного боку, вимога такої експертизи прописана в Законі України «Про екологічну експертизу», а з іншого боку, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» передбачає процедуру погодження проектної документації без проведення державної екологічної експертизи природоохоронними органами.

Нижче детально представлена процедура державної екологічної експертизи відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу».

Метою екологічної експертизи є запобігання негативному впливу антропогенної діяльності на стан навколишнього природного середовища та здоров'я людей, а також оцінка ступеня екологічної безпеки господарської діяльності та екологічної ситуації на окремих територіях і об'єктах.

Основними завданнями екологічної експертизи є:

- визначення ступеня екологічного ризику і безпеки запланованої чи здійснюваної діяльності;
- організація комплексної, науково обґрунтованої оцінки об'єктів екологічної експертизи;
- встановлення відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства;
- оцінка впливу діяльності об'єктів екологічної експертизи на стан навколишнього природного середовища і якість природних ресурсів;
- оцінка ефективності, повноти, обґрунтованості та достатності заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- підготовка об'єктивних, всебічно обґрунтованих висновків екологічної експертизи.

Висновок щодо державної екологічної експертизи видається виключно через дозвільні центри територіальними органами спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань охорони навколишнього середовища. 11 Дозвільні центри є складовою частиною центрів надання адміністра-

⁹ Національний стандарт України «Визначення класу наслідків (відповідальності) та категорії складності об'єктів будівництва» ДСТУ-Н Б В.1.2-16:2013 http://www.minregion.gov.ua/attachments/files/bydivnitstvo/texnichne-regulyuvannya/normuvannja/DSTU_viznachenja_klasu_naslidkiv.pdf та Постанова Кабінету Міністрів України №557 від 27.04.2011 «Про затвердження Порядку віднесення об'єктів будівництва до IV і V категорій складності» http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/557-2011-%D0%BF

¹⁰ Постанова Кабінету Міністрів України №560 від 11.05.2011 «Про затвердження Порядку затвердження проектів будівництва і проведення їх експертизи та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України» http://zakon4. rada.gov.ua/laws/show/560-2011-%D0%BF

¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України №526 від 21.05.2009 «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/526-2009-п/

тивних послуг, які утворюються відповідно до закону України «Про адміністративні послуги». 12

Державна екологічна експертиза організовується і проводиться еколого-експертними підрозділами, спеціалізованими установами, організаціями обласних державних адміністрацій із залученням інших органів виконавчої влади. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, проводить державну екологічну експертизу стосовно об'єктів, рішення щодо затвердження (схвалення) яких приймається Кабінетом Міністрів України. До проведення державної екологічної експертизи можуть у встановленому порядку залучатися фахівці інших установ, організацій і підприємств, а також експерти міжнародних організацій.

Особи, які передають документацію на об'єкти екологічної експертизи, в разі необхідності організують і фінансують проведення додаткових досліджень, пошукових і експертних робіт, забезпечують гласність і враховують громадську думку щодо запланованої чи здійснюваної діяльності, гарантують достовірність попередньої оцінки впливу на навколишнє природне середовище, що відображається в Заяві про екологічні наслідки діяльності.

Процедура проведення екологічної експертизи передбачає:

- перевірку наявності та повноти необхідних матеріалів і реквізитів на об'єкти екологічної експертизи та створення еколого-експертних комісій (груп) відповідно до вимог законодавства (підготовча стадія);
- аналітичне опрацювання матеріалів екологічної експертизи, в разі необхідності натурні обстеження і проведення на їх основі порівняльного аналізу і часткових оцінок ступеня екологічної безпеки, достатності та ефективності екологічних обґрунтувань діяльності об'єктів екологічної експертизи (основна стадія);
- узагальнення окремих експертних досліджень одержаної інформації та наслідків діяльності об'єктів експертизи, підготовку висновку екологічної експертизи та подання його заінтересованим органам і особам (заключна стадія).

Для проведення державної екологічної експертизи подається пояснювальна записка проекту, паспорт (конспект) проекту (якщо він є у складі проектної документації) та розділ оцінки впливу на навколишнє природне середовище, а також усі необхідні матеріали погодження із заінтересованими органами¹³.

Документація, яка передається на державну екологічну експертизу, повинна бути погоджена із заінтересованими органами, зокрема з:

- МОЗ або його органами на місцях (висновок) державної санітарно-гігієнічної експертизи)14;
- Держнаглядохоронпраці або його органами на місцях (експертний висновок на відповідність документації нормативним актам про охорону праці);
- управлінням державної пожежної охорони МВС або його органами на місцях (експертний висновок на відповідність документації нормативним актам про пожежну безпеку).

Еколого-експертні підрозділи, залежно від специфіки конкретних об'єктів державної екологічної експертизи, можуть вимагати подання експертних висновків інших заінтересованих міністерств, відомств, організацій, установ і підприємств (зокрема Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, наукових інститутів тощо), а також матеріалів погодження документації з відповідними органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування.

Водночас, у квітні 2014 року було прийнято законодавчі зміни спрямовані на дерегуляцію господарської діяльності, відповідно до яких дії щодо одержання погоджень, висновків та інших документів, необхідних для видачі документа дозвільного характеру, вчиняються дозвільним органом, що оформляє документ дозвільного характеру, без залучення суб'єкта господарювання. 15 Таким чином, після прийняття відповідних підзаконних актів обов'язок з погодження документації, що передається на екологічну експертизу, може бути перенесений на дозвільний орган.

Замовники державної екологічної експертизи зобов'язані підготувати Заяву про екологічні наслідки діяльності та матеріали, на яких вона ґрунтується.

Заява про екологічні наслідки діяльності повинна містити відомості про: а) заплановану діяльність, мету і шляхи її здійснення; б) суттєві фактори, що впливають чи можуть впливати на стан навколишнього природного середовища з урахуванням можливості виникнення надзвичайних екологічних ситуацій; в) кількісні та якісні показники оцінки рівнів екологічного ризику запланованої діяльності, а також заходи, що гарантують впровадження діяльності відповідно до екологічних стандартів і нормативів; г) інформування громадськості щодо запланованої діяльності, її мету і шляхи її здійснення.

¹² Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2806-15/

¹³ Постанов Кабінету Міністрів України №870 від 31.10.1995 (зі змінами) «Про Порядок передачі документації на державну екологічну експертизу» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/870-95-%D0%BF

¹⁴ Наказ МОЗ України №247 від 09.10.2000 «Про затвердження Тимчасового порядку проведення державної санітарно-гігієнічної

експертизи» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0004-01

¹⁵ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1193-18/page

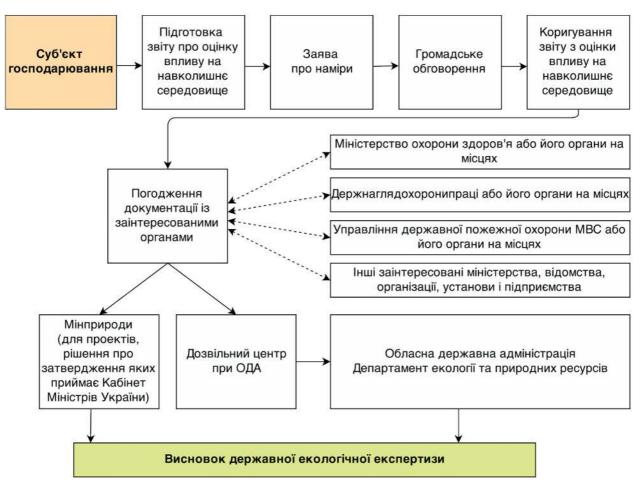

Рис. 5. Схема отримання висновку державної екологічної експертизи

Граничні строки проведення державної екологічної експертизи об'єктів:

- групами спеціалістів еколого-експертних підрозділів, установ чи організацій центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласних державних адміністрацій — до 45 календарних днів з продовженням у разі потреби до 60 днів, а у виняткових випадках, залежно від складності проблеми, — до 120 днів;
- спеціально створеними спеціалізованими організаціями – до 90 календарних днів;
- за доопрацьованими матеріалами відповідно до висновків попередньої екологічної експертизи до 30 календарних днів.

Висновки державної екологічної експертизи повинні містити оцінку екологічної допустимості і можливості прийняття рішень щодо об'єкта екологічної експертизи та враховувати соціально-економічні наслідки.

Реалізація проектів і програм чи діяльності без позитивних висновків державної екологічної експертизи забороняється. В разі негативної оцінки об'єктів державної екологічної експертизи замовник зобов'язаний забезпечити їх доопрацювання відповідно до вимог еколого-експертного виснов-

ку і своєчасну передачу матеріалів на додаткову державну екологічну експертизу.

Позитивний висновок державної екологічної експертизи є дійсним протягом трьох років від дня його видачі. Якщо за цей час не розпочато реалізацію рішення щодо об'єкта державної екологічної експертизи, то він підлягає новій державній екологічній експертизі.

Висновки екологічної експертизи складаються з вступної (протокольної), констатуючої (описової) та заключної (оціночно-узагальнюючої) частин. У вступній частині містяться дані про орган, що проводив екологічну експертизу, склад експертів, час проведення, найменування об'єкта екологічної експертизи, його кількісні та якісні показники, відомості про виконавців і замовників екологічної експертизи та про орган, який приймає рішення щодо реалізації об'єкта екологічної експертизи. У констатуючій частині подається коротка характеристика видів запланованої чи здійснюваної діяльності, її впливу на стан навколишнього природного середовища, ступеня екологічного ризику відповідних заходів, спрямованих на нейтралізацію і запобігання цьому впливові, забезпечення вимог екологічної безпеки, охорону навколишнього природного середовища, раціональне використан-

ня і відтворення природних ресурсів. У заключній частині містяться узагальнена оцінка об'єкта екологічної експертизи, зауваження і пропозиції щодо вдосконалення обґрунтування його екологічного впливу, висновки щодо схвалення, повернення на доопрацювання чи відхилення його від подальшого еколого-експертного розгляду з посиланням на відповідні нормативні документи та щодо можливості прийняття рішення про подальшу реалізацію об'єкта екологічної експертизи.

Підготовка висновків екологічної експертизи і прийняття рішень щодо подальшої реалізації (використання, застосування, експлуатації тощо) об'єкта екологічної експертизи здійснюються з урахуванням громадської думки.

Висновки державної екологічної експертизи є обов'язковими для виконання. Приймаючи рішен-

ня щодо подальшої реалізації об'єктів екологічної експертизи, висновки державної екологічної експертизи враховуються нарівні з іншими видами державних експертиз.

Еколого-експертні органи чи формування після завершення екологічної експертизи повідомляють про її висновки через засоби масової інформації.

Окрім державної екологічної експертизи, за ініціативою громадських організацій чи інших громадських формувань може проводитися громадська екологічна експертиза. Висновки громадської екологічної експертизи мають рекомендаційний характер і можуть бути враховані при проведенні державної екологічної експертизи, а також при прийнятті рішень щодо подальшої реалізації об'єкта екологічної експертизи.

2. Обмеження щодо розміщення свердловин

Законодавством України встановлені обмеження щодо використання земельних ділянок та розміщення на них промислових об'єктів, у тому числі й об'єктів нафтогазової промисловості.

Обмеження у використанні земель може полягати, зокрема, в забороні на провадження окремих видів діяльності та в умовах додержання природоохоронних вимог або виконання визначених робіт.

Земельний кодекс України визначає такі спеціальні зони: охоронні зони, зони санітарної охорони, санітарно-захисні зони та зони особливого режиму використання земель (для військових об'єктів та державного кордону) ¹⁶.

Охоронні зони створюються:

- а) навколо особливо цінних природних об'єктів, об'єктів культурної спадщини, гідрометеорологічних станцій тощо з метою охорони і захисту їх від несприятливих антропогенних впливів;
- б) уздовж ліній зв'язку, електропередачі, земель транспорту, навколо промислових об'єктів для забезпечення нормальних умов їх експлуатації, запобігання ушкодженню, а також зменшення їх негативного впливу на людей та довкілля, суміжні землі та інші природні об'єкти.

Зони санітарної охорони створюються навколо об'єктів, де є підземні та відкриті джерела водопостачання, водозабірні та водоочисні споруди, водоводи, об'єкти оздоровчого призначення та інші, для їх санітарно-епідеміологічної захищеності. У межах зон санітарної охорони забороняється діяльність, яка може призвести до завдання шкоди підземним та відкритим джерелам водопостачання, водозабірним і водоочисним спорудам, водоводам, об'єктам оздоровчого призначення, навколо яких вони створені.

Санітарно-захисні зони створюються навколо об'єктів, які є джерелами виділення шкідливих речовин, запахів, підвищених рівнів шуму, вібрації, ультразвукових і електромагнітних хвиль, електронних полів, іонізуючих випромінювань тощо, з метою відокремлення таких об'єктів від територій житлової забудови. У межах санітарно-захисних зон забороняється будівництво житлових об'єктів, об'єктів соціальної інфраструктури та інших об'єктів, пов'язаних з постійним перебуванням людей.

Обмеження розміщення свердловин по відносно до будівель та споруд

Промислові, сільськогосподарські та інші об'єкти, що є джерелами забруднення навколишнього середовища хімічними, фізичними та біологічними факторами, при неможливості створення безвідходних технологій повинні відокремлюватись від житлової забудови санітарно-захисними зонами.

Закон України «Про нафту і газ» встановлює, що для забезпечення безпеки населення, що проживає в районі розташування об'єктів нафтогазової галузі, встановлюються охоронні та санітарно-захисні зони, розміри і порядок використання яких визначаються чинним законодавством та проектами цих об'єктів, затвердженими в установленому порядку¹⁷.

На зовнішній межі санітарно-захисної зони, зверненої до житлової забудови, концентрації та рівні шкідливих факторів не повинні перевищувати їх гігієнічні нормативи (ГДК, ГДР), на межі курортно-рекреаційної зони — 0,8 від значення нормативу.

Основою для встановлення санітарно-захисних зон ε санітарна класифікація підприємств, виробництв та об'єктів, визначена в Державних санітарних правилах планування та забудови населених пунктів¹⁸.

Для підприємств нафтогазової галузі визначено такі розміри санітарно-захисних зон:

У разі організації нових, не вивчених в санітарно-гігіснічному відношенні виробництв та технологічних процесів, що можуть несприятливо впливати на навколишнє середовище та здоров'я населення, розміри санітарно-захисних зон слід встановлювати у кожному конкретному випадку з урахуванням даних про ступінь впливу на навколишнє середовище аналогічних об'єктів, які функціонують у державі та за її кордоном та відповідних розрахунків.

У санітарно-захисних зонах не можна допускати розміщення:

■ житлових будинків з придомовими територіями, гуртожитків, готелів, будинків для приїжджих, аварійних селищ:

¹⁶ Земельний кодекс України http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/

¹⁷ Закон України «Про нафту і газ» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2665-14/page2

¹⁸ Наказ Міністерства охорони здоров'я України №173 від 19.06.96 «Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0379-96/

Тип підприємства	Санітарно-захисна зона
Підприємства по видобуванню нафти при викиді сірководню від 0,5 до 1 т/добу, а також із великим вмістом летучих вуглеводнів.	1000 м, клас I
Підприємства по видобуванню природного газу з комплексом установок очищення газу та станціями дотиску газу, що розміщуються на їх території.	1000 м, клас I
Об'єкти буріння газових параметричних, пошуково-розвідувальних та експлуатаційних свердловин з використанням дизельних двигунів.	500 м, клас II
Підприємства по видобуванню нафти при викиді сірководню до 0,5 т/добу з малим вмістом летких вуглеводнів.	300 м, клас III
Об'єкти буріння газових параметричних, пошуково-розвідувальних та експлуатаційних свердловин з використанням електроприводів.	300 м, клас III
Газові свердловини, що вводяться в експлуатацію, з підключенням до газопроводу.	300 м, клас III

Рис. 6. Свердловина Біляївська-400 компанії Шелл (розмір санітарно-захисної зони складає 500 м). Φ ото з сайту shell.ua

- дитячих дошкільних закладів, загальноосвітніх шкіл, лікувально-профілактичних та оздоровчих установ загального та спеціального призначення зі стаціонарами, наркологічних диспансерів;
- спортивних споруд, садів, парків, садівницьких товариств;
- охоронних зон джерел водопостачання, водозабірних споруд та споруд водопровідної розподільної мережі.

Не допускається використання для вирощування сільськогосподарських культур, пасовищ для худоби земель санітарно-захисної зони підпри-

ємств, що забруднюють навколишнє середовище високотоксичними речовинами та речовинами, що мають віддалену дію (солі важких металів, канцерогенні речовини, діоксини, радіоактивні речовини та ін.). Можливість сільськогосподарського використання земель санітарно-захисних зон, що не забруднюються вище переліченими речовинами, необхідно визначати за погодженням з територіальними органами Мінсільгосппроду і Міністерства охорони здоров'я України.

Крім того, Правилами безпеки в нафтогазовидобувній промисловості України¹⁹ визначено такі мінімальні відстані об'єктів облаштування нафтових та газових родовищ до будівель і споруд:

Об'єкти	Устя фонтанних і газліфтних нафтових свердловин, газових і газоконденсатних свердловин	Устя нафтових свердловин – нагнітальних та з механізова- ним видобутком
Житлові будинки, гуртожит- ки, вахтові селища	300 м	150 м
Громадські будинки	500 м	250 м
Промислові і сільськогоспо- дарські підприємства	100 м	50 м
Лінії електропередач	60 м	30 м
Електропідстанції	100 м	50 м

Обмеження розміщення свердловин відносно до підземних та поверхневих водних об'єктів

Прямих законодавчих норм по мінімальній відстані між свердловиною на нафту та газ та водними об'єктами в Україні немає.

Водоохоронні зони

Відповідно до положень Водного кодексу України для створення сприятливого режиму водних об'єктів, попередження їх забруднення, засмічення і вичерпання, знищення навколоводних рослин і тварин, а також зменшення коливань стоку вздовж річок, морів та навколо озер, водосховищ і інших водойм встановлюються водоохоронні зони.

При цьому норми Земельного кодексу України²⁰ передбачають, що розміри водоохоронних зон визначаються за проектами землеустрою, положення Водного кодексу²¹ передбачають, що: «зовнішні межі водоохоронних зон визначаються за спеціально розробленими проектами», а Постанова

Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них»²² передбачає, що: «Розміри і межі водоохоронних зон визначаються проектом на основі нормативно-технічної документації». Зазначене різне нормативно-правове регулювання призвело до значної кількості судових спорів. Якщо проаналізувати судову практику з цього питання, можна прийти до висновку що суди вважають норму Земельного кодексу спеціальною і, тому, вказують на необхідність визначення водоохоронних зон саме проектами землеустрою.

Проекти водоохоронних зон розробляються на замовлення фізичних та юридичних осіб, узгоджуються з власниками землі, землекористувачами, Мінприроди, Держводагентством та територіальними органами Держземагентства і затверджуються відповідними місцевими органами виконавчої влади або виконавчими комітетами рад.

Водоохоронна зона має внутрішню і зовнішню межі. Внутрішня межа водоохоронної зони збіга-

¹⁹ Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду №95 від 06.05.2008 «Про затвердження Правил безпеки в нафтогазодобувній промисловості України» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0497-08/

²⁰ Земельний кодекс України http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14

²¹ Водний кодекс України http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80

²² Постанова Кабінету Міністрів України №486 від 08.05.1996 «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/486-96-%D0%BF

ється з мінімальним рівнем води у водному об'єкті. Зовнішня межа водоохоронної зони, як правило, прив'язується до наявних контурів сільськогосподарських угідь, шляхів, лісосмуг, меж заплав, надзаплавних терас, бровок схилів, балок та ярів і визначається найбільш віддаленою від водного об'єкта лінією: затоплення при максимальному повеневому (паводковому) рівні води, що повторюється один раз на десять років; берегоруйнування, меандрування; тимчасового та постійного підтоплення земель; ерозійної активності; берегових схилів і сильноеродованих земель. ²³

Виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад зобов'язані доводити до відома населення, всіх заінтересованих організацій рішення щодо меж водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також водоохоронного режиму, який діє на цих територіях.

На території водоохоронних зон забороняється: 1) використання стійких та сильнодіючих пестицидів; 2) влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації; 3) скидання неочищених стічних вод, використовуючи рельєф місцевості (балки, пониззя, кар'єри тощо), а також у потічки.

Контроль за створенням водоохоронних зон і прибережних захисних смуг, а також за додержанням режиму використання їх територій здійснюється виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад і центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Прибережні захисні смуги є частиною водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря, навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони.

Прибережні захисні смуги встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною:

- для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею до 3 гектарів 25 м;
- для середніх річок, водосховищ на них та ставків площею більше 3 гектарів 50 м;
- для великих річок, водосховищ на них та озер — 100 м.

Якщо крутизна схилів перевищує три градуси, мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється.

Прибережні захисні смуги є природоохоронною територією з режимом обмеженої господарської діяльності. У прибережних захисних смугах

уздовж річок, навколо водойм та на островах, зокрема, забороняється будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних), а також влаштування звалищ сміття, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва тощо.

Водний кодекс України²⁴ визначає, що на землях водного фонду (до таких відносяться, зокрема, власне землі, зайняті водними об'єктами, та прибережні захисні смуги, якщо вони не зайняті лісами) можуть проводитися роботи, пов'язані з видобуванням корисних копалин (крім піску, гальки і гравію в руслах малих та гірських річок). а також бурові та геологорозвідувальні роботи. Місця і порядок проведення зазначених робіт визначаються відповідно до проектів, що погоджуються з органами виконавчої влади на місцях, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства, та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр. Але при цьому варто пам'ятати про заборону будівництва будь-яких споруд (крім гідротехнічних, навігаційного призначення, гідрометричних та лінійних) у межах прибережних захисних смуг.

Споруджування свердловин на територіях водоохоронних зон та прибережних захисних смуг можна проводити тільки у виняткових випадках за погодженнями природоохоронних органів.²⁵

Зони санітарної охорони

З метою забезпечення охорони водних об'єктів у районах забору води для централізованого водопостачання населення, лікувальних та оздоровчих потреб встановлюються зони санітарної охорони (ЗСО).

Зони санітарної охорони поділяються на пояси особливого режиму. Залежно від типу джерела водопостачання (поверхневий, підземний), ступеня його захищеності і ризику мікробного та хімічного забруднення, особливостей санітарних, гідрогеологічних і гідрологічних умов, а також характеру забруднюючих речовин встановлюються межі ЗСО та їх окремих поясів²⁶.

Межі ЗСО водних об'єктів визначаються проектом землеустрою. Межі ЗСО водних об'єктів встановлюються органами місцевого самоврядування на їх території за погодженням з державними органами земельних ресурсів, санітарно-епідеміологічного нагляду, охорони навколишнього природного середовища, водного господарства та геології. У разі розташування ЗСО на територіях двох і більше областей їх межі встановлюються Кабінетом Міністрів України за поданням Мінрегіону та за погодженням

²³ Постанова Кабінету Міністрів України №486 від 08.05.1996 «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/486-96-%D0%BF

²⁴ Водний кодекс України http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80/

²⁵ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

²⁶ Постанова Кабінету Міністрів України №2024 від 18.12.1998 (зі змінами) «Про правовий режим зон санітарної охорони водних об'єктів» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2024-98-%D0%BF

Пояс 3CO	Для поверхневих джерел водопостачання забороняється:	Для підземних джерел водопостачання забороняється
1 пояс	 ■ скидання будь-яких стічних вод та інші види водокористування, що впливають на якість води; ■ перебування сторонніх осіб, розміщення житлових та громадських будівель, прокладення трубопроводів, проведення днопоглиблювальних та інших будівельно-монтажних робіт, безпосередньо не пов'язаних з експлуатацією, реконструкцією чи розширенням водопровідних споруд та мереж; 	■ перебування сторонніх осіб, розміщення житлових та господарських будівель, прокладення трубопроводів, проведення інших будівельно-монтажних робіт, безпосередньо не пов'язаних з будівництвом, реконструкцією та експлуатацією водопровідних споруд та мереж; ■ скидання будь-яких стічних вод;
2 пояс	 ■ розміщення складів паливно-мастильних матеріалів, накопичувачів промислових стічних вод, нафтопроводів та продуктопроводів, що створюють небезпеку хімічного забруднення вод; ■ використання хімічних речовин без дозволу державної санітарно-епідеміологічної служби; ■ розміщення полів асенізації та фільтрації, а також розміщення полігонів твердих відходів, біологічних та мулових ставків; здійснення видобутку з водного об'єкта піску та проведення інших днопоглиблювальних робіт, не пов'язаних з будівництвом та експлуатацією водопровідних споруд; 	■ забруднення територій сміттям, відходами промислового виробництва та іншими відходами; ■ розміщення складів паливно-мастильних матеріалів, пестицидів та мінеральних добрив, накопичувачів, шламосховищ та інших об'єктів, які створюють небезпеку хімічного забруднення джерел водопостачання; розміщення наземних полів фільтрації; ■ закачування відпрацьованих (зворотних) вод у підземні горизонти, підземне складування твердих відходів та розробка надр землі;
3 пояс	■ відведення у водні об'єкти стічних вод, що не відповідають санітарним правилам і нормам (СанПіН 4630-88 «Охорона поверхневих вод від забруднення») та нормам Водного кодексу України;	■ закачування відпрацьованих (зворотних) вод у підземні горизонти з метою їх захоронення, підземного складування твердих відходів і розробки надр землі, що може призвести до забруднення водоносного горизонту; ■ розміщення складів паливно-мастильних матеріалів, а також накопичувачів промислових стічних вод, нафтопроводів та продуктопроводів, що створюють небезпеку хімічного забруднення підземних вод.

з МОЗ, Мінприроди, Держземагентством, Держводагентством, Держгеонадрами та відповідними органами місцевого самоврядування.

ЗСО поверхневих та підземних водних об'єктів входять до складу водоохоронних зон і поділяються на три пояси особливого режиму:

- перший пояс (суворого режиму) включає територію розміщення водозабору, майданчика водопровідних споруд і водопідвідного каналу;
- другий і третій пояси (обмежень і спостережень) включають територію, що призначається для охорони джерел водопостачання від забруднення.

Законодавством визначено ряд обмежень щодо господарської діяльності в межах ЗСО.

Для підземних джерел водопостачання перший пояс ЗСО встановлюється на відстані не менш ніж 30 м від водозабору при використанні захищених підземних вод (міжпластові води, які мають суцільне водонепроникне покриття на всій площі ЗСО) та на відстані не менш ніж 50 м при використані недостатньо захищених підземних вод. Межі другого та третього поясів ЗСО визначають на ос-

нові гідродинамічних розрахунків, які враховують швидкість поширення забруднюючих речовин підземними водами.

У межах третього поясу ЗСО підземних джерел водопостачання буріння нових свердловин та проведення будь-якого нового будівництва здійснюється за обов'язковим погодженням з органами державної санітарно-епідеміологічної служби та геології на місцях.

Для поверхневих джерел водопостачання межі першого поясу ЗСО встановлюються із врахуванням таких вимог:

■ для проточних водотоків: не менше 900 метрів від водозабору вверх за течією, не менше 100 метрів від лінії зрізу води в період літньо-осінньої межені від прилеглого до водозабору берега; крім того, в напрямку протилежного від водозабору берега при ширині ріки або каналу менше 100 м — вся акваторія та протилежний берег шириною 50 м від лінії зрізу води в період літньо-осінньої межені, при ширині ріки або каналу більше 100 м — смуга акваторії шириною не менш ніж 100 м;

■ для непроточних водойм (озер, водосховищ): не менше 100 м від водозабору по всіх напрямках по акваторії та не менше 100 м від лінії зрізу води в період літньо-осінньої межені від прилеглого до водозабору берега.

Межі другого поясу ЗСО для проточних водотоків (річки, канали) і водойм (водосховища, озера) визначаються залежно від природних, кліматичних та гідрологічних умов. Бокові межі визначаються береговою смугою, ширина якої від лінії зрізу води в період літньо-осінньої межені має складати не менше 500 м при рівнинному рельєфі місцевості, 750 м при похилому схилі та 1000 м при крутому схилі. Межа другого поясу ЗСО для проточного водотоку вниз по течії має сягати не менш ніж 250 м від водозабору.

Межі третього поясу ЗСО поверхневих джерел водопостачання вверх та вниз по течії співпадають з межами другого поясу, а бокові межі мають проходити по лінії водорозділів в межах 3—5 кілометрів, включаючи притоки.²⁷

І хоча будівництво в межах третього поясу ЗСО можливо, законодавством встановлено жорсткі обмеження щодо санітарних вимог до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції підприємств, будівель та споруд, які впливають на стан поверхневих вод визначені Санітарними правилами і нормами охорони поверхневих вод від забруднення.²⁸

Обмеження для розміщення свердловин відносно до природоохоронних територій

Ділянки суші та водного простору, природні комплекси й об'єкти, які мають особливу екологічну, наукову, естетичну і економічну цінність і призначені для збереження природної різноманітності, генофонду видів тварин і рослин, підтримання загального екологічного балансу та фонового моніторингу навколишнього природного середовища, вилучаються з господарського використання повністю або частково і оголошуються територією чи об'єктом природно-заповідного фонду України.²⁹

До складу природно-заповідного фонду України входять державні заповідники, природні національні парки, заказники, пам'ятки природи, ботанічні сади, дендрологічні та зоологічні парки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища.

На території природних заповідників забороняється будь-яка господарська та інша діяльність, що суперечить цільовому призначенню заповідника, порушує природний розвиток процесів та явищ або створює загрозу шкідливого впливу на його

природні комплекси та об'єкти. Зокрема, в заповідниках заборонені геологорозвідувальні роботи, розробка корисних копалин, порушення ґрунтового покриву та гідрологічного і гідрохімічного режимів, руйнування геологічних відслонень та застосування хімічних засобів. 30

Для забезпечення необхідного режиму охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників, запобігання негативному впливу господарської діяльності на прилеглих до них територіях встановлюються охоронні зони. В разі необхідності охоронні зони можуть встановлюватися на територіях, прилеглих до окремих ділянок національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, а також навколо заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Розміри охоронних зон визначаються відповідно до їх цільового призначення на основі спеціальних обстежень ландшафтів та господарської діяльності на прилеглих територіях.

Режим охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається з урахуванням характеру господарської діяльності на прилеглих територіях, на основі оцінки її впливу на навколишнє природне середовище. В охоронних зонах не допускається будівництво промислових та інших об'єктів, мисливство, розвиток господарської діяльності, яка може призвести до негативного впливу на території та об'єкти природно-заповідного фонду. Оцінка такого впливу здійснюється на основі екологічної експертизи, що проводиться в порядку, встановленому законодавством України.

Положення, що визначають режим кожної з охоронних зон територій та об'єктів природно-заповідного фонду, затверджуються державними органами, які приймають рішення про їх виділення. Охоронні зони територій та об'єктів природно-заповідного фонду враховуються під час розробки проектно-планувальної та проектної документації.

У біосферних заповідниках виділяється кілька зон:

- заповідна зона включає території, призначені для збереження і відновлення найбільш цінних природних та мінімально порушених антропогенними факторами природних комплексів, генофонду рослинного і тваринного світу; її режим визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;
- буферна зона включає території, виділені з метою запобігання негативному впливу на заповідну зону господарської діяльності на прилеглих територіях; її режим визначається відповідно до

²⁷ Положение о порядке проектирования и эксплуатации зон санитарной охраны источников водоснабжения и водопроводов хозяйственно-питьевого назначения http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v2640400-82

²⁸ «Санітарні правила і норми охорони поверхневих вод від забруднення СанПіН 4630-88»

²⁹ Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/

³⁰ Закон України «Про природно-заповідний фонд» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12/

вимог, встановлених для охоронних зон природних заповідників;

■ зона антропогенних ландшафтів включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місць поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності.

Національні парки поділяють на такі зони:

- заповідна зона національного парку призначена для охорони та відновлення найбільш цінних природних комплексів, режим якої визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників;
- зона регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарська зона забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території національного природного парку.

На території регіональних ландшафтних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей проводиться зонування з урахуванням вимог, встановлених для територій національних природних парків.

На території заказника обмежується або забороняється мисливство та діяльність, що суперечить цілям і завданням, передбаченим положенням про заказник.

На території пам'яток природи забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню або призводить до деградації чи зміни первісного їх стану.

На території заповідних урочищ забороняється будь-яка діяльність, що порушує природні процеси, які відбуваються у природних комплексах, включених до їх складу, відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників.

Таким чином, спорудження свердловин на нафту та газ заборонено в заповідниках та природоохоронних територіях, режим яких визначається відповідно до вимог, встановлених для природних заповідників (заповідні зони біосферних заповідників та національних парків).

Споруджування свердловин на інших природоохоронних і рекреаційних територіях можна проводити тільки у виняткових випадках за погодженнями природоохоронних органів. Проведення робіт в санітарно-захисних і рекреаційних зонах здійснюють за безамбарним методом буріння, а господарсько-побутові води збирають в спеціальні ємності, нейтралізують і вивозять на локальні очисні споруди.

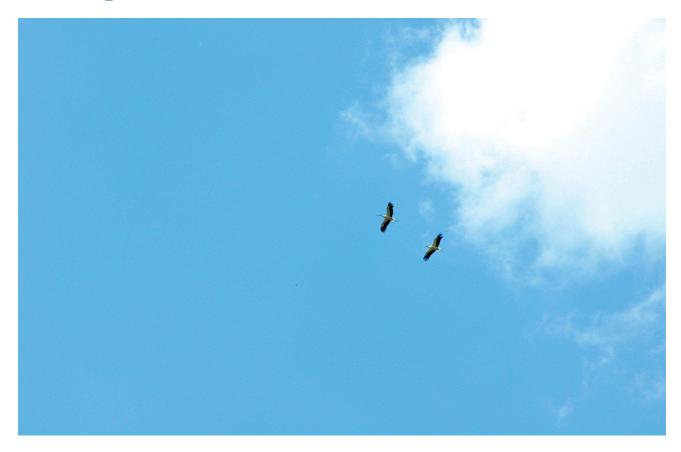
Використання земельних лісових ділянок для видобування корисних копалин, прокладання трубопроводів, здійснення бурових робіт здійснюється після надання таких ділянок для зазначених цілей у порядку, встановленому Земельним кодексом України.³¹

У разі прийняття рішення про надання земельних ділянок з правом вирубування дерев в установленому порядку оформлюють спеціальний дозвіл (лісорубний квиток). Зазначені роботи слід вести способами і методами, що не призводять до погіршення протипожежного і санітарного стану лісів та умов їх відтворення. Пошкодження дерев та ґрунту за межами відведених ділянок забороняється. 32

³¹ Лісовий кодекс України http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12/

³² СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

3. Вимоги до захисту атмосферного повітря та скорочення викидів парникових газів

Видобуток природного газу, в т.ч. із нетрадиційних джерел, супроводжується викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок згоряння палива в двигунах дизельних генераторів та транспортних засобів, а також внаслідок витоків та викидів вуглеводневих газів та інших речовин з надр при споруджені свердловини та проведенні операцій з гідророзриву пласта.

3 метою охорони атмосферного повітря від забруднення в районі бурових робіт передбачається обладнання вихлопних труб дизелів масловідділювачами з дотриманням вимог протипожежної безпеки, застосування герметичних і закритих ємностей для зберігання паливно-мастильних матеріалів, організований збір і максимальна утилізація супутнього газу при випробуванні свердловини, а також застосування технічних засобів та технологічних процесів, що запобігають виникненню нафтогазопроявів та відкритих фонтанів.³³

Регулювання впливу діяльності на атмосферне повітря здійснюється через надання дозволів на викиди, а також систему моніторингу, звітності та державного контролю за викидами забруднюючих речовин.

³³ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

Дозвіл на викиди

Для проектів зі спорудження свердловин на нафту та газ необхідне отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами.

Дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (далі в даному підрозділі — дозвіл) — це офіційний документ, який дає право суб'єктам господарювання експлуатувати об'єкти, з яких надходять в атмосферне повітря забруднюючі речовини або їх суміші, за умови дотримання встановлених відповідних нормативів граничнодопустимих викидів та вимог до технологічних процесів у частині обмеження викидів забруднюючих речовин протягом визначеного в дозволі терміну.

Нормативи граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин зі стаціонарних джерел встановлюються Мінприроди.³⁴

Дозвіл на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами видається виключно через дозвільні центри. 35

Дозвіл видається безоплатно на строк не менш як п'ять років Мінприроди за погодженням з Держсанепідемслужбою або обласними держадміністраціями через дозвільні центри за погодженням з територіальними органами Держсанепідслужби. Мінприроди надає дозвіл для об'єктів, що мають виробництва або технологічне устаткування, на яких, відповідно до законодавства, повинні впроваджуватися найкращі доступні технології та методи керування (визначені переліком об'єкти енергетики, металообробної промисловості, хімічної промисловості, виробництва та обробки деревини, обробки та видалення відходів тощо)³⁶. Для інших об'єктів, у тому числі для спорудження свердловин на нафту та газ, дозволи на викиди надаються обласними державними адміністраціями через дозвільні центри.

Для отримання дозволу суб'єкт господарювання:

- оформляє заяву³⁷;
- готує документи, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин;
- проводить інвентаризацію стаціонарних джерел викидів забруднюючих речовин в атмосферне

повітря, видів та обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, пилогазоочисного обладнання;

- проводить оцінку впливу викидів забруднюючих речовин на стан атмосферного повітря на межі санітарно-захисної зони;
 - розробляє плани заходів щодо:
 - досягнення встановлених нормативів граничнодопустимих викидів для найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин; охорони атмосферного повітря на випадок виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;
 - ліквідації причин і наслідків забруднення атмосферного повітря;
 - остаточного припинення діяльності, пов'язаної з викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря, та приведення місця діяльності у задовільний стан;
 - запобігання перевищенню встановлених нормативів граничнодопустимих викидів у процесі виробництва;
 - здійснення контролю за дотриманням встановлених нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин та умов дозволу на викиди;
- обґрунтовує розміри нормативних санітарно-захисних зон, проводить оцінку витрат, пов'язаних з реалізацією заходів щодо їх створення;
- проводить оцінку та аналіз витрат, пов'язаних з реалізацією запланованих заходів щодо запобігання забрудненню атмосферного повітря;
- готує інформацію про отримання дозволу для ознайомлення з нею громадськості відповідно до законодавства.

Суб'єкт господарювання для розроблення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, може залучати установи, організації та заклади, яким Мінприроди надає право на розроблення цих документів.³⁸

Документи для отримання дозволу на викиди готуються відповідно до затвердженої Мінприроди Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів.³⁹

³⁴ Наказ Мінприроди №309 від 27.06.2006 «Про затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0912-06, що розроблений відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №1789 від 28.12.2001 «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів граничнодопустимих викидів забруднюючих речовин із стаціонарних джерел» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1780-2001-%D0%BF

³⁵ Постанова Кабінету Міністрів України №526 від 21.05.2009 «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/526-2009-п/

³⁶ Перелік наведено в додатку 2 до Наказу Мінприроди №108 від 09.03.2006 «Про затвердження Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0341-06/page

³⁷ Постанова Кабінету Міністрів України №1176 від 07.12.2005 «Про затвердження форми заяви на одержання суб'єктом господарювання або уповноваженою ним особою документів дозвільного характеру http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1176-2005-%D0%BF

³⁸ Постанова Кабінету Міністрів України №302 від 13.03.2002 «Про затвердження Порядку проведення та оплати робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку підприємств, установ, організацій та громадян — підприємців, які отримали такі дозволи» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/302-2002-%D0%BF

³⁹ Наказ Мінприроди №108 від 09.03.2006 «Про затвердження Інструкції про загальні вимоги до оформлення документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами для підприємств, установ, організацій та громадян-підприємців» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0341-06/page

Документи, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, є невід'ємною частиною заяви на отримання дозволу на викиди. Термін дії документів, у яких обґрунтовуються обсяги викидів, становить десять років.

Для новостворених стаціонарних джерел до заяви на отримання дозволу додаються пропозиції на отримання дозволу та том ОВНС проектної документації, яка отримала позитивний висновок державної екологічної експертизи.

Для отримання дозволу суб'єкт господарювання подає заяву та супровідні документи до дозвільного центру обласної державної адміністрації у письмовій та в електронній формі, а також вміщує в місцевих друкованих засобах масової інформації повідомлення про намір отримати дозвіл із зазначенням адреси місцевої держадміністрації, до якої можуть надсилатися зауваження громадських організацій та окремих громадян.

Дозвільні центри передають одержану заяву та документи на отримання дозволу територіальним органам Держсанепідслужби для погодження. Територіальні органи Держсанепідслужби протягом 15 календарних днів з дати надходження

документів приймають рішення щодо можливості/ неможливості видачі дозволу, яке надсилається дозвільним центрам. У разі прийняття рішення щодо неможливості видачі дозволу у ньому зазначається зміст зауважень.

Місцеві держадміністрації розглядають зауваження громадських організацій, у разі потреби організовують проведення їх публічного обговорення і протягом 30 календарних днів з дати опублікування інформації про намір суб'єкта господарювання отримати дозвіл повідомляють про це орган, який видає дозвіл. Орган, який видає дозвіл, аналізує зауваження та у разі необхідності пропонує суб'єкту господарювання врахувати їх під час підготовки дозволу до видачі.

Орган, який видає дозвіл, протягом 30 календарних днів розглядає заяву та документи на отримання дозволу і у разі відсутності зауважень видає дозвіл. У разі наявності зауважень документи повертаються суб'єкту господарювання з викладом їх змісту та зазначенням терміну повторного подання. Рішення про видачу дозволу надсилається суб'єкту господарювання та територіальним органам Держсанепідслужби.

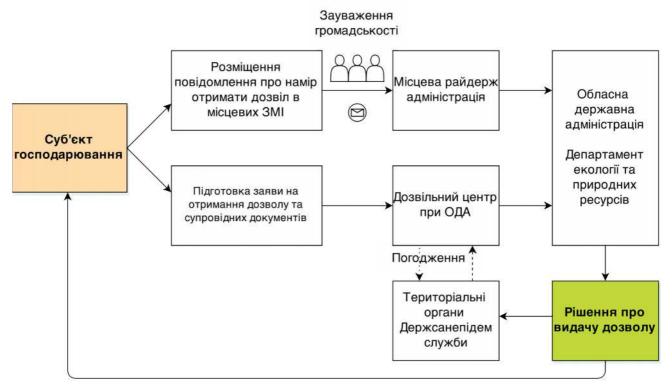

Рис. 7. Схема отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря

Моніторинг, звітність та державний контроль

Моніторинг у галузі охорони атмосферного повітря є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища. Порядок організації та проведення моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря встановлюється Кабінетом Міністрів України⁴⁰.

Суб'єкти підприємницької діяльності, що здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, зобов'язані:

- здійснювати контроль за обсягом і складом забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, та вести їх постійний облік;
- забезпечувати здійснення інструментально-лабораторних вимірювань параметрів викидів забруднюючих речовин стаціонарних і пересувних джерел та ефективності роботи газоочисних установок;
- використовувати метрологічно атестовані методики виконання вимірювань і повірені засоби вимірювальної техніки для визначення концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі та викидах.

Забезпечення реалізації державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів здійснює Держекоінспекція України. Держекоінспекція здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавства про охорону атмосферного повітря щодо наявності та додержання дозволів на викиди забруднюючих речовин, додержання нормативів у галузі охорони атмосферного повітря та надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, визначення видів і обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря.⁴¹

Контроль за викидами забруднюючих речовин здійснюється на підприємствах, які стоять на державному обліку. Для взяття об'єкта на державний облік необхідно надати до територіальних органів Мінприроди клопотання за довільною формою на бланку заявника, загальні відомості про об'єкт та інформацію про види та обсяги за-

бруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря. 42

Узяття об'єктів на державний облік здійснюється, якщо в їх викидах присутня хоча б одна забруднююча речовина (або група речовин), потенційний викид (максимальний загальний обсяг викидів забруднюючої речовини при роботі підприємства в режимі номінального навантаження) якої рівний або перевищує визначену законодавством величину. 43

На об'єктах, узятих на державний облік, ведеться за встановленою формою первинна звітна документація, що стосується стаціонарних джерел, які справляють шкідливий вплив, роботи установок очищення газів, виконання заходів, пов'язаних із зменшенням обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Формами первинної звітної документації є:

- Форма ПОД-1 «Журнал обліку стаціонарних джерел забруднення та їх характеристик», де складають перелік усіх стаціонарних джерел викидів підприємства та вказуються їх характеристики на основі результатів виробничого контролю викидів;
- Форма ПОД-2 «Журнал обліку виконання заходів з метою охорони атмосферного повітря», де здійснюють облік виконання заходів, які розробляються з метою скорочення викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря на підприємствах;
- Форма ПОД-3 «Журнал обліку роботи газоочисних та пиловловлюючих установок», яка ведеться на підприємствах, що експлуатують пилогазоочисні установки.

На підставі зазначеної документації складається державна статистична звітність, яка в установленому порядку надається територіальним органам Держстату за місцезнаходженням стаціонарного джерела викиду.

Статистична звітність за обсягами потенційних викидів забруднювальних речовин та парникових газів в атмосферу здійснюється відповідно до форм державних статистичних спостережень про охорону атмосферного повітря 2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (річна) та 2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (квартальна).

⁴⁰ Закон України «Про охорону атмосферного повітря» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2707-12/

⁴¹ Указ Президента України №454/2011 від 13.04.2011 «Про Положення про Державну екологічну інспекцію України» http://zakon1. rada.gov.ua/laws/show/454/2011

⁴² Наказ Мінприроди №177 від 10.05.2002 «Про затвердження Інструкції про порядок та критерії взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0445-02

⁴³ Див. додаток 1 Переліку забруднюючих речовин та порогових значень потенційних викидів, за якими здійснюється державний облік.

⁴⁴ Наказ Державного комітету статистики України №396 від 20.10.2008 «Про затвердження Інструкції щодо заповнення форм державних статистичних спостережень про охорону атмосферного повітря №2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (річна) та №2-ТП (повітря) «Звіт про охорону атмосферного повітря» (квартальна)» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1075-08 З 2015 року діятиме оновлена версія форми статистичної звітності №1 – відходи «Утворення та поводження з відходами» відповідно до наказу Державної служби статистики України №243 від 19.08.2014 «Про затвердження форм державних статистичних спостережень із екології, лісового та мисливського господарства» http://www.vobu.com.ua/ukr/legislations/view/258

У цій статистичній формі фіксуються дані про загальні викиди забруднювальних речовин і парникових газів за їх найменуваннями та кодами; інформація про викиди забруднювальних речовин і парникових газів від окремих виробничих й технологічних процесів, технологічного устаткування (установок); інформація про заходи, спрямовані на зменшення викидів забруднювальних речовин і парникових газів у повітря. В останньому розділі наводяться найменування заходів, їх кошторисна та фактична вартість, а також очікуване та фактичне зменшення викидів забруднювальних речовин і парникових газів у повітря.

Визначення видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря із стаціонарних джерел, видів і ступенів впливу на його стан фізичних та біологічних факторів здійснюється шляхом проведення безпосередніх інструментальних вимірювань, розрахунків з використанням показників емісії (питомих викидів), які затверджуються Мінприроди. 45

Періодичність здійснення перевірок Держекоінспекцією визначається відповідно до розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища із урахуванням екологічної ситуації в районі розташування об'єкта перевірки, ступеня і характеру його впливу на навколишнє природне середовище. Орган Держекоінспекції не пізніше як за десять днів до початку проведення перевірки надсилає рекомендованим листом чи телефонограмою за рахунок коштів органу Держекоінспекції або вручає особисто посадовій особі суб'єкта господарювання під розписку повідомлення про проведення планової перевірки. Тривалість планової перевірки не повинна перевишувати п'ятнадцяти робочих днів. На підставі акта, який складено за результатами перевірки, протягом п'яти днів з дня її завершення, у разі виявлення порушень вимог природоохоронного законодавства складається припис про усунення порушень вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Строк виконання припису встановлює державний інспектор залежно від виявлених порушень природоохоронного законодавства, але не більше ніж 6 місяців. 46

Підприємства, діяльність яких пов'язана з видобуванням корисних копалин та геологічним ви-

вченням надр відносять до категорій із високим або середнім ступенем ризику.

Критеріями віднесення суб'єктів господарювання до групи суб'єктів з високим ступенем ризику є:

- наявність в них об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, або потенційно небезпечних об'єктів, в обігу яких перебувають небезпечні речовини І і ІІ класу небезпеки,
 - провадження ними діяльності, що:
 - спричиняє викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в обсязі більш як 5 тис. тонн на рік, водоспоживання і водовідведення більш як 25 тис. куб. метрів на рік чи призводить до утворення та розміщення відходів І і ІІ класу небезпеки більш як 100 тонн на рік або інших відходів більш як 1 тис. куб. метрів на рік;
 - пов'язана з видобуванням корисних копалин та геологічним вивченням надр, у тому числі дослідно-промисловою розробкою родовищ корисних копалин загальнодержавного значення.

Критеріями віднесення суб'єктів господарювання до групи суб'єктів із середнім ступенем ризику є:

- наявність в них об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, або потенційно-небезпечних об'єктів, в обігу яких перебувають небезпечні речовини ІІІ і ІV класу небезпеки;
- провадження ними діяльності, що спричиняє викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря в обсязі близько 5 тис. тонн на рік, водоспоживання і водовідведення до 25 тис. куб. метрів на рік чи призводить до утворення та розміщення відходів І і ІІ класу небезпеки близько 100 тонн на рік або інших відходів близько 1 тис. куб. метрів на рік;
- діяльність, пов'язана з геологічним вивченням надр.

Планові заходи державного нагляду (контролю) за діяльністю суб'єктів господарювання з високим ступенем ризику проводяться не частіше одного разу на рік, а із середнім ступенем ризику — не частіше одного разу на два роки.⁴⁷

⁴⁵ Постанова Кабінету Міністрів України №1655 від 13.12.2001 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1655-2001-%D0%BF

⁴⁶ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища №464 від 10.09.2008 «Про затвердження Порядку організації та проведення перевірок суб'єктів господарювання щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0018-09

⁴⁷ Постанова Кабінету Міністрів України № 212 від 19.03.2008 «Про затвердження критеріїв розподілу суб'єктів господарювання за ступенем ризику їх господарської діяльності для навколишнього природного середовища та періодичності здійснення заходів державного нагляду (контролю)» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/212-2008-%D0%BF

4. Вимоги до захисту поверхневих та підземних водних ресурсів

Захист водних ресурсів при видобутку нетрадиційного газу реалізується через обмеження місць розташування свердловин на нафту та газ (див. розділ 2), регулювання обсягів споживання водних ресурсів через надання дозволів на спеціальне водокористування та через інші регуляторні вимоги, спрямовані на захист поверхневих та підземних водних ресурсів від забруднення (вимоги до поводження зі стічними водами та обмеження щодо скиду забруднених вод, вимоги до обмурівки та цементування свердловини, державний моніторинг і контроль тощо).

Дозвіл на спеціальне водокористування

Для забезпечення технічною водою в процесі буріння і освоєння свердловин використовують воду з прилеглих водоймищ і водотоків або зі спеціаль-

но пробурених свердловин на воду, якщо немає інших джерел водопостачання. Використання води з поверхневих та підземних джерел здійснюється на підставі дозволу на спеціальне водокористування.

Дозвіл на спеціальне водокористування видається виключно через дозвільні центри. 48

У разі використання води водних об'єктів загальнодержавного значення дозволи видаються за клопотанням водокористувачів обласними держадміністраціями, а у разі використання води водних об'єктів місцевого значення — обласними радами за погодженням з обласними держадміністраціями.⁴⁹

До водних об'єктів загальнодержавного значення відносять:

внутрішні морські води, територіальне море, а також акваторії морських портів;

⁴⁸ Постанова Кабінету Міністрів України №526 від 21.05.2009 «Про заходи щодо упорядкування видачі документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/526-2009-п/

⁴⁹ Постанова Кабінету Міністрів України №321 від 13.03.2002 «Про затвердження Порядку погодження та видачі дозволів на спеціальне водокористування та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 р. №459» http://zakon2. rada.gov.ua/laws/show/321-2002-%D0%BF

- підземні води, які є джерелом централізованого водопостачання;
- поверхневі води (озера, водосховища, річки, канали), що знаходяться і використовуються на території більш як однієї області, а також їх притоки всіх порядків;
- водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних.⁵⁰

Перелік річок і водойм, що віднесені до водних об'єктів місцевого значення, затверджений Державним комітетом України по водному господарству. 51

Погодження та видача дозволів на спеціальне водокористування при використанні води водних об'єктів місцевого значення здійснюється відповідно до порядків, затверджених рішеннями відповідних обласних рад.

9 квітня 2014 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» 52, який 26 квітня 2014 року набрав чинності. Відповідно до даного Закону спрощено процедуру отримання дозволів на спеціальне водокористування. 53 Зокрема, даним Законом ліквідовано необхідність водокористувачам отримувати погодження клопотання на отримання дозволу на спеціальне водокористування в місцевих органах водного господарства, охорони здоров'я та геології. Даний обов'язок перенесено на органи, які приймають клопотання водокористувачів.

Органи, які приймають клопотання водокористувачів, зобов'язані протягом п'яти календарних днів з дня надходження заяви на отримання до-

зволу на спеціальне водокористування надіслати завірені ними копії відповідних документів для погодження до Державного агентства водних ресурсів України у разі використання поверхневих вод або в Держгеонадра у разі використання підземних вод. Висновки даних органів щодо можливості надання дозволів мають бути надані протягом п'ятнадцяти календарних днів з дня одержання копій документів і мають бути обов'язково враховані при прийнятті рішення щодо видачі дозволу.

У разі відмови у погодженні клопотання або у видачі дозволу водокористувачу надається відповідь з обґрунтуванням причин відмови.

У дозволі зазначаються:

- найменування органу, що його видав;
- найменування та реквізити водокористувача юридичної особи (прізвище, ім'я, по батькові, адреса водокористувача фізичної особи);
 - термін, на який видано дозвіл;
- ліміти забору води, використання води та скидання забруднюючих речовин;
 - умови спеціального водокористування;
 - інші відомості (у разі потреби).

У разі настання маловоддя ці ліміти забору води можуть бути зменшені спеціально уповноваженими державними органами без коригування дозволу на спеціальне водокористування.⁵⁴

Спеціальне водокористування може бути короткостроковим (до трьох років) або довгостроковим (від трьох до двадцяти п'яти років).

У разі коли умови спеціального водокористування залишаються незмінними, за клопотанням

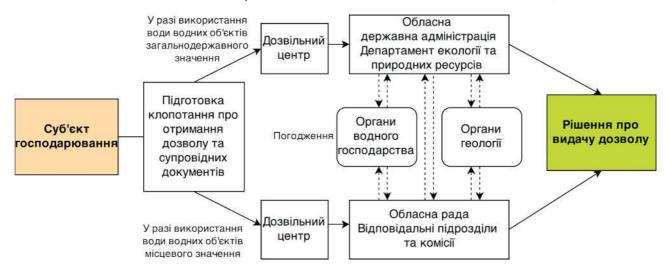

Рис. 8. Схема отримання дозволу на спеціальне водокористування

⁵⁰ Водний кодекс України http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80

⁵¹ Наказ Державного комітету України по водному господарству №41 від 03.06.97 «Про затвердження Переліку річок та водойм, що віднесені до водних об'єктів місцевого значення» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0002-98

⁵² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1193-18

⁵³ Коментар Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва щодо Закону України від 09.04.2014 №1193-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» http://www.dkrp.gov.ua/info/3514.htm

⁵⁴ Водний кодекс України http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80/print1390560558104246

водокористувача термін спеціального водокористування може бути продовжено, але не більше ніж на період відповідно коротко- або довготермінового водокористування органом, що видав дозвіл, про що у дозволі робиться відповідна відмітка.

Зразки бланків дозволу та клопотання щодо його отримання, перелік відомостей, що подаються водокористувачами для отримання дозволу, мають бути затверджені спільним наказом Мінприроди, МОЗ і Держводагентства. Однак на даний час такого наказу не прийнято, і регуляторні органи керуються «Инструкцией о порядке согласования и выдачи разрешений на специальное водопользование», яка затверджена наказом Мінводгоспу СРСР від 30.12.83 г. №354 в частині, що не суперечить чинному законодавству України, а саме зразком форми зазначеного клопотання. 55

Видача дозволів та погодження клопотань здійснюються безоплатно.

Строк видачі дозволу на спеціальне водокористування або надання письмового повідомлення про відмову в його видачі становить не більше тридцяти календарних днів з дня надходження на розгляд заяви та відповідних документів.

Копії отриманих дозволів водокористувачі надають відповідним установам державної санітарно-епідеміологічної служби та органам водного господарства.

При використанні підземних вод для технологічних потреб у разі перевищення сумарної проектної продуктивності усіх водозаборів у межах відведеної земельної ділянки 300 кубічних метрів на добу також необхідний спеціальний дозвіл (ліцензія) на користування надрами.

Спеціальні дозволи на користування надрами надаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з геологічного вивчення та забезпечення раціонального використання надр (Держгеонадра України) після попереднього погодження з органами Мінекології, Держгірпромнагляду та МОЗ на місцях.

Вимоги до поводження зі стічними водами

Відповідно до вимог Водного кодексу України водокористувачі зобов'язані⁵⁶:

- дотримуватися встановлених нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та лімітів скидання забруднюючих речовин;
- вести контроль за якістю і кількістю скинутих у водні об'єкти зворотних вод і забруднюючих

речовин та за якістю води водних об'єктів у контрольних створах, а також подавати відповідним органам звіти;

■ здійснювати погоджені у встановленому порядку заходи щодо припинення скидання забруднених стічних вод.

Законодавством забороняється введення в дію нових і реконструйованих підприємств, агрегатів та інших об'єктів, не забезпечених пристроями і очисними спорудами необхідної потужності, що запобігають забрудненню і засміченню вод або їх шкідливій дії, та необхідною вимірювальною апаратурою, що здійснює облік об'ємів забору і скидання води.

Водокористувачі зобов'язані здійснювати заходи щодо запобігання скиданню стічних вод чи його припинення, якщо вони можуть бути використані у системах оборотного, повторного і послідовного водопостачання.

У разі неможливості повторного використання стічних вод після належного очищення вони можуть бути скинуті у водні об'єкти.

Очищення бурових стічних вод може виконуватися фізико-хімічними, механічними, біологічними способами. При цьому використовують спеціальні установки або технології, розраховані на очищення забрудненої води безпосередньо в амбарах. Вибір методу і технології нейтралізації відходів передбачається проектом і залежить від ступеня токсичності відходів і технологічних можливостей бурового підприємства, але із забезпеченням виконання усіх вимог щодо охорони навколишнього середовища. 57

Скидання зворотних вод у водні об'єкти допускається тільки за умови одержання в установленому порядку дозволу на спеціальне водокористування із встановленими у ньому нормативами гранично допустимого скидання забруднюючих речовин.

У разі наявності у стічних водах речовин, щодо яких не встановлено гранично допустимі концентрації, або в разі перевищення обсягів гранично допустимих скидів водокористувачі зобов'язані здійснювати заходи щодо запобігання скиданню стічних вод чи його припинення. Скидання стічних вод у поверхневі водні об'єкти може бути обмежено, тимчасово заборонено (зупинено) чи припинено в порядку, встановленому законодавством.

Місце скидання стічних вод повинно знаходитися нижче межі населеного пункту за течією водотоку на відстані, яка виключає вплив згінно-нагінних явищ (переміщення води під дією вітру).

⁵⁵ Лист Державного агентства водних ресурсів України «Щодо порядку погодження та видачі дозволів на спецводокористування» від 03.10.2013 р. № 5076/9/11-13 http://dt-kt.com/lyst-derzhavnoho-ahentstva-vodnyh-resursiv-ukrajiny-schodo-poryadku-pohodzhennya-ta-vydachi-dozvoliv-na-spetsvodokorystuvannya-vid-03-10-2013-r-5076911-13/

⁵⁶ Водний кодекс України http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80/print1390560558104246

⁵⁷ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

Необхідний ступінь очищення зворотних вод, що скидаються у водні об'єкти, визначається нормативами гранично допустимого скидання (ГДС) забруднюючих речовин.⁵⁸

Гранично допустимий скид (ГДС) речовини — це показник максимально допустимої в одиницю часу кількості (маси) речовини, що відводиться із зворотними водами у поверхневі води, який з урахуванням встановлених обмежень на скид цієї речовини від інших джерел забруднення гарантує дотримання норм її вмісту в заданих контрольних створах (пунктах) водного об'єкта.

Норми вмісту забруднюючих речовин у водних об'єктах визначаються нормами якості води. До них відносять загальні вимоги до фізичних, хімічних, біологічних характеристик властивостей води (температури, водневого показника рН, запахів, присмаків, токсичності води та ін.) і обмеження щодо гранично допустимих концентрацій (ГДК) забруднюючих речовин у воді водних об'єктів.

Норми якості води залежать від категорії користування водних об'єктів:

- для господарсько-питної (джерела господарсько-питного водопостачання, водопостачання підприємств харчової промисловості) та господарсько-побутової (використання водних об'єктів для купання, заняття спортом і відпочинку населення, а також водні об'єкти або їх ділянки в межах населених пунктів) категорії водокористування встановлюються санітарно-гігієнічні нормативи якості води;⁵⁹
- для рибогосподарської (водні об'єкти, що можуть використовуватися для промислового добування риби та інших об'єктів водного промислу або мають значення для відтворення їх запасів) категорії водокористування рибогосподарські нормативи якості води⁶⁰.

Контроль за дотриманням норм якості води здійснюється у контрольних створах. Контрольні створи визначаються органами Мінприроди України за погодженням з органами МОЗ України та Держрибгосппрому України.⁶¹

Місце розташування контрольного створу визначається залежно від конкретних умов, але:

- для господарсько-питної та господарсько-побутової категорії водокористування — не нижче 500 метрів від місця скидання зворотних вод та на відстані одного кілометра вище від найближчого за течією пункту водокористування;
- для рибогосподарської категорії водокористування не нижче 500 м від місця скиду зворотних вод.

Нормативи гранично допустимих скидів (ГДС) забруднюючих речовин встановлюються з метою поетапного досягнення екологічного нормативу якості води водних об'єктів, тобто науково обґрунтованих значень концентрації забруднюючих речовин та показників якості води (загальнофізичні, біологічні, хімічні, радіаційні) і санітарно-гігієнічних норм у місцях розташування джерел водопостачання та водокористування, для забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини та водних екосистем.

Нормативи ГДС встановлюються для введених у дію народногосподарських об'єктів та тих, що проектуються чи споруджуються, згідно з переліком забруднюючих речовин, скидання яких у поверхневі води нормується. Забруднюючі речовини, що нормуються у всіх випадках скидання зворотних вод, включають:

- Розчинений кисень (мг/л);
- Завислі речовини;
- Мінералізація води;
- Сульфати;
- Хлориди;
- Азот амонійний;
- Нітрати;
- Нітрити;
- Фосфати;
- Нафтопродукти.

Крім того, обов'язково нормуються такі фізико-хімічні показники, як біохімічне споживання кисню (БСК 5), хімічне споживання кисню (ХСК) — перманганатна окислюваність та біхроматна окислюваність, рівень токсичності води (на основі біотестування), показники бактеріологічного забруднення і рівень радіоактивності води (сумарна радіоактивність), та враховуються водневий показник (рН) і температура.

Нормуванню підлягають і інші речовини в разі їх наявності в стічних водах. Зокрема, законодавством визначено перелік речовин, скидання яких має бути припинено (наприклад, бензол, етилбензол, кадмій, поліциклічні ароматичні вуглеводні і багато ін.) та перелік речовин, скидання яких має зменшуватися (азот, алюміній, гліцерин, натрій, нафтопродукти, поверхнево активні речовини і багато ін.).

Переліки забруднюючих речовин, скидання яких нормується, переглядаються та доповнюються Мінприроди і затверджуються Кабінетом Міністрів України (один раз на три роки).

Розроблення нормативів ГДС забруднюючих речовин для скидання зворотних вод підприємств, установ та організацій, які проектуються, здійсню-

⁵⁸ Постанова Кабінету Міністрів України №465 від 25.03.1999 «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/465-99-%D0%BF

⁵⁹ СанПиН 4630–88. Санитарные правила и нормы охраны поверхностных вод от загрязнения. http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ v4630400-88

⁶⁰ Обобщённый перечень предельно допустимых концентраций (ПДК) и ориентировочно безопасных уровней воздействия (ОБУВ) вредных веществ для воды рыбохозяйственных водоемов.

⁶¹ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України №116 від 15.12.94 «Про затвердження Інструкції про порядок розробки та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0313-94/

ється в складі передпроектної (ТЕО або ТЕР) та проектно-кошторисної документації (проект, робочий проект) на нове будівництво, розширення, реконструкцію і їх технічне переоснащення. Нормативи розробляються на договірних засадах спеціалізованими організаціями (УкрНЦОВ Мінприроди України (головна організація), його державне дочірнє підприємство ПНДТЕП або інші організації, що отримали дозвіл Мінприроди України на засаді їх атестації) на замовлення водокористувача та на основі вихідних даних, що одержуються в результаті проведення інвентаризації показників складу та властивостей зворотних вод згідно з наведеними переліками забруднюючих речовин, скидання яких нормується та ідентифікація яких у зворотних водах є обов'язковою, обсягу витрат зворотних вод та інших необхідних для розрахунків даних.

Нормативи ГДС затверджуються органами, уповноваженими видавати дозвіл на спеціальне водокористування, одночасно з видачею дозволу на спеціальне водокористування. Термін дії нормативів ГДС у кожному конкретному випадку встановлюється органами, уповноваженими видавати дозвіл на спеціальне водокористування, індивідуально залежно від терміну дії дозволу на спеціальне водокористування. 62

Для узгодження і затвердження проектів ГДС речовин від підприємства-водокористувача подаються такі матеріали:

- обґрунтовуючі матеріали (пояснювальна записка), які містять вихідні дані, правове та методичне обґрунтування, розрахункові умови, розрахунок ГДС речовин, розробку пропозицій щодо водоохоронних заходів;
- проекти ГДС речовин, плану заходів щодо досягнення ГДС.

При відсутності обґрунтовуючих матеріалів проекти величин ГДС не розглядаються.

Матеріали, що обґрунтовують проекти ГДС повинні включати результати виконання наступних етапів робіт (у вигляді розділів пояснювальної записки)⁶³.

- 1. Підготовка вихідних даних для розрахунку ГДС речовин:
 - а) санітарно-технічне обстеження джерел скиду, визначення концентрацій забруднюючих речовин у зворотних водах (виконання аналізів або використання даних існуючих аналізів);
 - б) збір вихідних даних для розробки проекту ГДС (про водні об'єкти, водокористувачів у межах басейну чи його ділянки і т.ін.);

- в) складання гідрографічної схеми в межах адміністративного поділу (області) з відображенням місць водозаборів, випусків зворотних вод тощо.
- 2. Правове та методичне обґрунтування схеми і моделі розрахунку ГДС речовин, виходячи із специфіки водокористування і лімітуючих контрольних створів, типів зворотних вод, водних об'єктів і т. ін.).
- 3. Визначення розрахункових умов та розробка проекту (розрахунок) ГДС речовин:
 - а) обробка даних замірів витрат і хімічних аналізів складу та властивостей зворотних вод;
 - б) розрахунок гідрологічних режимів та фонової якості води водного об'єкта (з урахуванням даних про природну якість води);
 - в) складання схеми випусків зворотних вод водокористувача;
 - г) розрахунок величин допустимих концентрацій та ГДС речовин із зазначенням використаної програми розрахунків.
- 4. Визначення величин тимчасово погоджених скидів речовин і розрахунок якості води водного об'єкта для оцінки ефективності досягнення тимчасово погоджених скидів і ГДС речовин.
- 5. Розробка пропозицій до плану заходів щодо досягнення ГДС речовин та оформлення документів-проектів ГДС, тимчасово погоджених скидів речовин і плану заходів (для узгодження та затвердження).

Матеріали, що обґрунтовують (пояснювальна записка), доповнюються офіційними довідками про погодження:

- а) вихідних даних про водний об'єкт (вид водокористування, лімітуючий контрольний створ, фактичну фонову якість води і т.ін.) з місцевим органом Мінприроди України;
- б) місцезнаходження випусків зворотних вод щодо межі населених пунктів з місцевим органом у справах будівництва і архітектури;
- в) даних про розрахункову (в тому числі природну) фонову якість води, прийнятих технологій очищення зворотних вод.

Подані документи мають бути розглянуті та узгоджені органами Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України протягом двох тижнів, розглянуті та затверджені органами Мінприроди України — за місяць. У випадку відмовлення органів МОЗ України від розгляду або при необґрунтованому відхиленні поданих матеріалів органи Мінприроди

⁶² Постанова Кабінету Міністрів України №1100 від 11.09.1996 «Про Порядок розроблення і затвердження нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин та перелік забруднюючих речовин, скидання яких нормується» http://zakon2.rada.gov. ua/laws/show/1100-96-%D0%BF

⁶³ Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України №116 від 15.12.94 «Про затвердження Інструкції про порядок розробки та затвердження гранично допустимих скидів (ГДС) речовин у водні об'єкти із зворотними водами» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0313-94/

України мають право прийняти з питання затвердження ГДС і плану заходів щодо їх досягнення самостійне рішення.

Перегляд ГДС речовин виконується не рідше одного разу на п'ять років. Без затверджених ГДС речовин дозволи на спеціальне водокористування видаватись не будуть.

Скид будь-яких речовин, пов'язаних з діяльністю водокористувачів, що не вказані у затверджених ГДС, заборонений.

Підприємства, установи і організації, що мають накопичувачі промислових забруднених стічних вод зобов'язані впроваджувати ефективні технології для їх знешкодження і утилізації та здійснювати рекультивацію земель, зайнятих цими накопичувачами. Скидання цих вод у поверхневі водні об'єкти здійснюється згідно з індивідуальним регламентом, погодженим з обласними державними адміністраціями.

Окрім скиду у поверхневі водойми стічні води нафтогазових підприємств можуть бути захоронені в надрах. Проте створення полігонів для захоронення у глибокі підземні водоносні горизонти, що не містять прісних вод, забруднюючих рідинних речовин, відходів виробництва та стічних вод, допускається у виняткових випадках після проведення спеціальних досліджень з дозволу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, за проектами, погодженими із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, та відповідною місцевою радою.

Бурові стічні води не повинні викликати шкідливої дії на призабійну зону пласту, бути біологічно та корозійно активними. Під час захоронення стічних вод у поглинаючі горизонти слід дотримуватися вимог до їх складу і якості⁶⁴:

- нафтопродукти до − 50 мг/л;
- механічні домішки до 30 мг/л;
- рН від 5 до 9.

Якщо показники очищених бурових стічних вод не перевищують таких значень:

- нафтопродукти від 50 мг/дм³ до100 мг/дм³,
- мінералізація не більше 4500 мг/дм³;
- рН від 5,5 до 8,2,

то, відповідно до ГОСТ 17.4.3.05, таку воду можна одноразово скидати на ґрунти в районі бурової площадки. При невідповідності показників очищеної бурової стічної води вищевказаним нор-

мативам її доочищають повторною обробкою коагулянтами і флокулянтами або іншими відомими і доступними методами (фільтрація на піскових і гравійних площадках, обробка адсорбентами).

Повернення супутньо-пластових вод нафтогазових родовищ до підземних горизонтів здійснюється за технологічними проектами, погодженими з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, і центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Вимоги до охорони підземних вод

Підприємства, установи і організації, діяльність яких може негативно впливати на стан підземних вод, особливо ті, які експлуатують накопичувачі промислових стоків чи відходів, повинні здійснювати заходи щодо попередження забруднення підземних вод, а також обладнувати локальні мережі спостережувальних свердловин для контролю за якісним станом цих вод. 65

Видобуток вуглеводнів пов'язаний із ризиком забруднення підземних вод через такі основні технологічні причини⁶⁶:

- геофільтрацію рідких відходів;
- забруднення підземних вод питної якості в результаті перетоків в товщах гірських порід через негерметичність колон і неякісне цементування;
- неякісне виконання гідроізоляції амбарів, технологічних площадок або її порушення;
- пориви трубопроводів високомінералізованих пластових вод, руйнування обваловки шламових амбарів, розливи паливно-мастильних матеріалів;
- порушення вимог при навантаженні, транспортуванні і зберіганні хімреагентів для приготування промивальних рідин і тампонажних розчинів.

Правила безпеки в нафтогазовидобувній промисловості України визначають певні вимоги до цементування та обсадки свердловини для забезпечення її герметичності та уникнення забруднення водоносних горизонтів.⁶⁷

Відповідно до даних правил, висота заповнення тампонажним розчином кільцевого простору за кондуктором та за проміжними колонами всіх свердловин повинна досягати устя свердловини.

Обсадні труби, які поставляються на бурові підприємства, забезпечуються сертифікатами якості. Підготовка обсадних труб вітчизняного виробництва до спуску в свердловину здійснюється на трубних базах, де проводиться гідравлічне випро-

⁶⁴ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

⁶⁵ Водний кодекс України http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80/print1390560558104246

⁶⁶ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

⁶⁷ Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду №95 від 06.05.2008 «Про затвердження Правил безпеки в нафтогазодобувній промисловості України» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0497-08

бування труб, калібрування різей, шаблонування, маркування, сортування і вимір довжини, а також перевірка зовнішнім оглядом. Обсадні труби імпортного виробництва перед спуском у свердловину підлягають шаблуванню, маркуванню, сортуванню, виміру довжини і перевірці зовнішнім оглядом. Не дозволяється застосування обсадних труб вітчизняного виробництва, які не пройшли неруйнівний контроль на підприємстві-виробнику.

Режим спуску обсадних колон, вибір тампонажних матеріалів і розчинів на їх основі, а також гідравлічна програма цементування повинні розраховуватись і здійснюватись таким чином, щоб забезпечити мінімально можливу репресію на продуктивні горизонти і не допускати ускладнень, що пов'язані з гідророзривом порід і поглинанням. У процесі цементування повинна забезпечуватися реєстрація параметрів, що характеризують цей процес.

Вибір тампонажних матеріалів і розчинів на їх основі повинен здійснюватись з урахуванням статичних температур у свердловині за всім інтервалом цементування, динамічної температури і тиску, очікуваним у інтервалі свердловини, який цементується, та з урахуванням недопущення розриву порід під дією гідродинамічного тиску в процесі цементування. Не дозволяється застосування цементу без проведення його лабораторного аналізу на відповідність умовам цементування колони і встановлення цементних мостів у свердловині.

Спуск і цементування обсадних колон проводяться за планом, складеним буровим підприємством і затвердженим у встановленому порядку.

Відповідно до стандарту Державної геологічної служби України. «Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ», з метою попередження забруднення підземних горизонтів із прісними і мінеральними водами необхідно передбачити такий комплекс робіт:

- встановлення зони санітарної охорони навколо водозабірних свердловин і обладнання пригирлової площадки;
- своєчасну ліквідацію водозабірних свердловин, що виконали своє призначення, або передачу їх зацікавленим організаціям у відповідності з чинними нормативними документами;
- створення в окремих випадках мережі спостережних свердловин на перший від поверхні водоносний горизонт — рішення про створення такої мережі приймається організацією, що розробляє проектну документацію на споруджування свердловин;
- застосування методик розкриття і освоєння водоносних горизонтів водозабірних свердловин, що виключають забруднення підземних вод;
- при розкритті в процесі проводки свердловин підземних горизонтів, що можуть бути використані як джерела господарсько-питного водопостачання, застосування для обробки промивальних рідин нових хімічних реагентів можливе лише після узгодження їх з органами Міністерства охорони здоров'я України та Мінприроди України; не доз-

воляється застосування хімреагентів І і ІІ класу небезпеки:

■ надійна ізоляція інтервалів залягання водоносних горизонтів.

У перелік заходів, що забезпечують захист поверхневих і підземних вод від забруднення відходами буріння, необхідно включати:

- очищення промивальної рідини та стічної води, гідроізоляцію технологічних площадок, а також, у необхідних випадках, гідроізоляцію амбарів;
- збір, утилізацію, нейтралізацію, захоронення відходів буріння в шламових амбарах на місці проведення робіт;
- вивіз відпрацьованої рідини і шламу в спеціально відведені місця, розташування яких слід попередньо погодити з органами МОЗ України та Мінприроди України, при бурінні свердловин за безамбарним методом;
- збір, використання, утилізацію та ліквідацію продуктів освоєння свердловини, відходів паливно-мастильних матеріалів.

На території зон санітарної охорони курортів, будинків відпочинку, санаторіїв, де є мінеральні джерела, бурові роботи дозволяється проводити лише за наявності висновку територіальних геологічних служб та органів санітарно-епідеміологічного нагляду про те, що буріння свердловин не принесе шкоди мінеральним джерелам. Проведення робіт в санітарно-захисних і рекреаційних зонах здійснюють за безамбарним методом буріння, а господарсько-побутові води збирають в спеціальні ємності, нейтралізують і вивозять на локальні очисні споруди.

У разі розкриття водоносних горизонтів з підземною водою питної якості особи, які проводять бурові, гірничі та інші роботи, пов'язані з пошуками, розвідкою, експлуатацією родовищ корисних копалин, повинні повідомити про це у встановленому порядку обласні державні адміністрації, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, та центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, для вжиття заходів щодо охорони підземних вод від вичерпання і забруднення.

Всі свердловини на воду, не придатні для експлуатації, покинуті спостережні та пошукові свердловини на всі види корисних копалин повинні бути затампоновані чи ліквідовані. Ліквідаційний тампонаж пошукових свердловин будь-якого призначення здійснюють організації, які виконують пошукові роботи, а непридатних і покинутих експлуатаційних та спостережних свердловин — організації, на балансі яких вони знаходяться. У разі неможливості встановити власника покинутих свердловин їх ліквідація здійснюється за рішенням місцевих рад центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр.

У разі вичерпання запасів підземних вод, а також у разі забруднення підземних вод встановлю-

ються причини, з яких це сталося, і за пропозиціями центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, і центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, за рахунок винних осіб здійснюються заходи щодо їх відтворення.

Моніторинг, звітність та державний контроль

Моніторинг водних ресурсів поділяється на державний моніторинг та моніторинг, які здійснюють водокористувачі відповідно до вимог Водного кодексу України.

Державний моніторинг вод є складовою частиною державної системи моніторингу навколишнього природного середовища України і здійснюється з метою забезпечення збирання, обробки, збереження та аналізу інформації про стан вод, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів.

Основні вимоги до державного моніторингу водних об'єктів визначені в Єдиному міжвідомчому керівництві по організації та здійсненню державного моніторингу вод. 68

Організація спостережень за якістю поверхневих вод (розміщення пунктів спостережень, визначення розташування створів у пункті, вертикалей у створі спостережень та горизонтів відбору проб по вертикалі, а також формування програм спостережень) регулюється згідно з ГОСТ 17.1.3.07.69

Для кожного пункту спостережень складається документ, який визначає технічні характеристики пункту, тобто найменування, коди, номери водного об'єкта, створу, вертикалей та горизонтів, картосхеми водного об'єкта та ділянки розташування пункту, мета та програма спостережень, додаткова інформація щодо гідрологічних характеристик ділянки водного об'єкта та джерел її забруднення (паспорт пункту спостережень).

При візуальних спостереженнях відмічають явища, незвичайні для даного району водного об'єкта (наявність плаваючих домішок, плівок, масляних плям, включень і інших домішок; розвиток, юрмища і відмирання водоростей; загибель риби і тварин; масовий викид молюсків (мідій) на берег; поява підвищеної мутності, незвичайного кольору, піни та ін.). Проведення аналізів здійснюється за атестованими методиками (хімічний аналіз, визначення біологічних показників, токси-

кологічний аналіз). Аналізу підлягає вода водних об'єктів, завислі частки, що в ній утримуються, та донні відклади.

Для контролю за станом підземних вод і своєчасного прийняття спеціальних заходів щодо їх охорони на усіх централізованих водозаборах підземних вод повинна бути обладнана мережа свердловин для проведення систематичних спостережень за якістю та рівнем підземних вод як на ділянці водозаборів, так і на прилеглих територіях, в межах депресійної воронки з метою контролю впливу водозабору на довкілля (в т. ч. інші джерела водопостачання) та своєчасного визначення і прогнозу надходження до водозабору забруднених або природних некондиційних вод. На водозаборах підземних вод для водопостачання аналіз води протягом першого року експлуатації проводять не рідше чотирьох разів (по сезонах року), у подальшому – не менш ніж один раз на рік.

Лабораторний контроль якості підземних вод здійснюється підприємством, що забруднює підземні води. Територіальними органами державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України здійснюється вибірковий контроль показників хімічного, радіологічного та бактеріологічного забруднення, які мають вплив на здоров'я населення. Геологічні територіальні організації Мінекоресурсів здійснюють контроль показників мінералізації, жорсткості, хімічного забруднення.

Точки спостереження, де відбираються проби води для вивчення хімічного складу, вибираються таким чином, щоб вони характеризували типові ділянки водоносного горизонту. У першу чергу такі точки спостереження визначаються на перетинах поперек шляху руху забруднюючих речовин або там, де є основні джерела забруднення.

Періодичність відбору проб визначається швидкістю просування фронту забруднення. Відбори проб повинні проводитись не рідше одного разу на квартал з ближчих до зони забруднення свердловин і раз на півроку — із свердловин, більш віддалених від зони забруднення, а також 1 раз на місяць — із свердловин, які вже знаходяться у зоні забруднення вод. Бажано, щоб проби відбирались у середині кварталу або півріччя. При різкій зміні гідрогеологічної обстановки (наприклад, у карстових районах) проби води можуть відбиратися 1 раз на місяць або частіше. У подальшому частота відбору проб повинна коригуватися залежно від результатів хімічних аналізів раніше відібраних проб.

Відповідно до вимог Водного кодексу України водокористувачі зобов'язані здійснювати контроль за кількістю використаної води, кількістю стічних вод і вмістом у них забруднюючих речо-

69 ГОСТ 17.1.3.07-82. Охрана природы. Гидросфера. Правила контроля качества воды водоемов и водотоков.

⁶⁸ Єдине міжвідомче керівництво по організації та здійсненню державного моніторингу вод. Затверджене наказом Міністерства екології та природних ресурсів України №485, 24.12.2001 http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0485556-01

Рис. 9. Відбір проб для аналізу якості води. Фото компанії Шелл

вин, а також за якісними показниками природних вод нижче випуску зворотних вод (контрольному створі).

Відбір проб на певній ділянці і частота визначається споживачем за узгодженням з місцевим екологічним органом.

При бурінні нафтогазових свердловин на природоохоронних, рекреаційних територіях, прибережних зонах рік і водоймищ повинна бути запроектована сітка спостережних свердловин на перший від поверхні водоносний горизонт для контролю за станом якості води та прийняття своєчасних заходів, направлених на запобігання забрудненню поверхневих і підземних вод. Термін контролю визначають періодом (терміном) біологічної рекультивації.

Створення мережі спостережних свердловин також проводять при термінах буріння більше трьох років. Кількість спостережних свердловин залежить від габаритних розмірів системи відстійних амбарів, характеристик підстилаючих ґрунтів, гідрогеологічних особливостей даної ділянки. Як правило, максимальну частоту мережі слід розміщувати за потоком підземних вод від водорозділу до зони розвантаження. Оптимальна відстань між

свердловинами в цих зонах повинна становити від 10 м до15 м.

Стаціонарне спостереження водних свердловин виконують для встановлення взаємозв'язку між першим водоносним горизонтом та системою відстійних амбарів (вплив на положення максимального горизонту ґрунтових вод, швидкість міграції забруднюючих компонентів фільтратів промивальних рідин і стічних вод).

Гідрогеологічні стаціонарні спостереження виконують для визначення:

- коефіцієнту фільтрації водоносного горизонту підземних вод;
- рівня, напрямку і швидкості руху підземних вод;
- амплітуди сезонного та річного коливання рівня підземних вод;
- контролю за якістю підземних вод, який слід здійснювати не рідше одного разу на квартал.

При контролі за якістю підземних вод визначають рН, хімічне споживання кисню (ХСК) і загальну мінералізацію підземних вод, а одержані результати порівнюють з початковими значеннями цих параметрів. На вимогу контролюючих організацій

можливе здійснення розширеного аналізу води з водної свердловини.⁷⁰

Водокористувачі зобов'язані забезпечувати монтування та експлуатацію пристроїв, призначених для здійснення регулярного контролю за обсягами та якістю зворотних вод, а також сприяти працівникам контролюючих органів під час проведення перевірок і відбору проб у контрольних створах та в системах водовідводу, в тому числі за межами території, де розташовані їх об'єкти.⁷¹

На основі даних моніторингу водокористувачі готують та подають до статистичних органів такі форми первинного обліку з використання води:

- ПОД-11 «Журнал обліку водоспоживання (водовідведення) водовимірювальними приладами та обладнанням»;
- ПОД-12 «Журнал обліку водоспоживання (водовідведення) побічними методами», застосовується на підприємствах, де відсутня водовимірювальна апаратура;
- ПОД-13 «Журнал обліку якості стічних вод, що скидаються». Застосовується на підприємствах, що скидають зворотні води до природних водних об'єктів (поверхневі та підземні), а також води, які передаються до міської каналізації і т. д.

Журнали первинного обліку ПОД-11, ПОД-12 та ПОД-13 не є формами статистичної звітності, але вони є обов'язковими і можуть перевірятись спеціалізованими органами.

Дані журнали є основою для подальшої щоквартальної статистичної звітності за формою №2-ТП (водгосп) — «Звіт про використання води». Форма №2-ТП (водгосп) містить інформацію щодо водоспоживання, водовідведення, платежі до бюджету за спеціальне водокористування та іншу інформацію. Статистична звітність за формою №2-ТП (водгосп) заповнюється щоквартально та за рік.

Держекоінспекція здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавства про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів щодо наявності та дотримання умов виданих дозволів, установлених нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин, лімітів забору і використання води та скидання забруднюючих речовин, а також дотримання правил ведення водокористувачами первинного обліку кількості вод, що забираються із водних об'єктів і скидаються до них, та визначення якості води.

Крім того, Держекоінспекція та її територіальні органи здійснюють державний контроль за станом охорони та раціонального використання вод, проведення заходів з охорони водних об'єктів від забруднення, засмічення та вичерпання, роботи очисних та інших водоохоронних споруд, з яких здійснюється скидання зворотних вод усіх категорій, дотримання встановленого режиму господарської діяльності у водоохоронних зонах та прибережних захисних смугах відповідно до законодавства.⁷³

⁷⁰ COV73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

⁷¹ Постанова Кабінету Міністрів України №465 від 25.03.1999 «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/465-99-%D0%BF

⁷² Указ Президента України №454/2011 від 13.04.2011 «Про Положення про Державну екологічну інспекцію України» http://zakon1. rada.gov.ua/laws/show/454/2011

⁷³ Постанова Кабінету Міністрів України №465 від 25.03.1999 «Про затвердження Правил охорони поверхневих вод від забруднення зворотними водами» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/465-99-%D0%BF

5. Вимоги до поводження з відходами

У процесі видобутку природного газу утворюються тверді (вибурена порода, буровий шлам, хімічні речовини тощо) та рідкі (бурова рідина, рідина для проведення гідророзриву, зворотні води тощо) відходи, які необхідно належним чином утилізувати для уникнення негативного впливу на довкілля.

Залежно від способу організації процесу буріння та класу небезпеки тверді відходи буріння слід ліквідовувати таким чином⁷⁴:

- знешкодити і захоронити в амбарах на місці проведення бурових робіт;
- знешкодити і захоронити на полігонах промислових відходів;
- захоронити на полігонах або спеціально відведених місцях, розроблених за проектами з дотриманням вимог СНиП2.01.28.

Суб'єкти господарської діяльності у сфері поводження з відходами зобов'язані⁷⁵:

- запобігати утворенню та зменшувати обсяги утворення відходів;
- визначати склад і властивості відходів, що утворюються, а також ступінь небезпечності відходів для навколишнього природного середовища та здоров'я людини;
- на основі матеріально-сировинних балансів виробництва виявляти і вести первинний поточний облік кількості, типу і складу відходів, що утворюються, збираються, перевозяться, зберігаються, обробляються, утилізуються, знешкоджуються та видаляються, і подавати щодо них статистичну звітність у встановленому порядку;
- забезпечувати повне збирання, належне зберігання та недопущення знищення і псування відходів, для утилізації яких в Україні існує відповідна технологія, що відповідає вимогам екологічної безпеки;
- не допускати змішування відходів, якщо це не передбачено існуючою технологією та ускладнює поводження з відходами або не доведено, що така дія відповідає вимогам підвищення екологічної безпеки;
- не допускати зберігання та видалення відходів у несанкціонованих місцях чи об'єктах;
- здійснювати контроль за станом місць чи об'єктів розміщення власних відходів;
- надавати місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, уповнова-

женим органам виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища інформацію про відходи та пов'язану з ними діяльність, у тому числі про випадки несанкціонованого попадання відходів у навколишнє природне середовище та вжиті щодо цього заходи;

- призначати відповідальних осіб у сфері поводження з відходами;
- відшкодовувати шкоду, заподіяну навколишньому природному середовищу, здоров'ю та майну громадян, підприємствам, установам та організаціям внаслідок порушення встановлених правил поводження з відходами, відповідно до законодавства України;
- мати ліцензії на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами і/або дозвіл на транскордонне перевезення небезпечних відходів:
- мати погоджений із уповноваженими органами виконавчої влади план дій на випадок виникнення надзвичайної ситуації, пов'язаної з поводженням з небезпечними відходами;
- мати дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, крім суб'єктів господарювання у сфері поводження з відходами, діяльність яких призводить виключно до утворення відходів, для яких показник загального утворення відходів не перевищує 1000 тонн;
- виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством, щодо запобігання забрудненню навколишнього природного середовища відходами.

Зберігання та видалення відходів здійснюються в місцях, визначених органами місцевого самоврядування з врахуванням вимог земельного та природоохоронного законодавства, за наявності дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, в якому визначені види та кількість відходів, загальні технічні вимоги, заходи безпеки, відомості щодо утворення, призначення, методів оброблення відходів відповідно до встановлених умов їх зберігання.

Визначені для зберігання та видалення відходів місця чи об'єкти повинні використовуватися лише для відходів, заявлених на одержання дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами.

Забороняється несанкціоноване скидання і розміщення відходів, у тому числі побутових, у підземних горизонтах, на території міст та інших

 $^{^{74}}$ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

⁷⁵ Закон України «Про відходи» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80

населених пунктів, на територіях природно-заповідного фонду, на землях природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, в межах водоохоронних зон та зон санітарної охорони водних об'єктів, в інших місцях, що може створювати небезпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людини. Захоронення відходів у надрах допускається у виняткових випадках за результатами спеціальних досліджень з дотриманням стандартів, норм і правил, передбачених законодавством України.

Захоронення відходів у надрах допускається у виняткових випадках за результатами спеціальних досліджень.

Класифікація відходів, правила зберігання і транспортування

Відходи сфер виробництва і сфери споживання залежно від фізичних, хімічних і біологічних характеристик всієї маси відходу або окремих його інгредієнтів поділяються на чотири класи небезпеки:

- І-й клас речовини (відходи) надзвичайно небезпечні;
- II-й клас речовини (відходи) високо небезпечні;
- III-й клас речовини (відходи) помірно небезпечні;
 - IV-й клас речовини (відходи) мало небезпечні.

Клас небезпеки визначається токсичністю промислових відходів. Токсичними промисловими відходами називаються такі відходи, які утворюються в процесі технологічного циклу в промисловості і мають у своєму складі фізіологічно активні речовини, які викликають токсичний ефект.

Клас небезпеки відходів буріння визначається розрахунковим методом на основі фізико-хімічного складу відходів.

Кожне промислове підприємство повинно розробити інструкцію та план заходів щодо збирання і тимчасового розміщення (зберігання) промислових відходів на промислових майданчиках відповідно І, ІІ та ІІІ класів небезпеки. Відходи в міру їх накопичення збирають у тару, призначену для кожного класу з дотриманням правил безпеки, а потім доставляють для тимчасового зберігання на промисловий майданчик (цех, ділянка, склад) і залишають на відведеному місці для подальшого перевезення на об'єкти утилізації, місця знешкодження або захоронення.

На кожне місце (об'єкт) зберігання відходів повинен бути складений спеціальний паспорт, у якому зазначаються технічні характеристики місця, найменування та код відходів (згідно з державним класи-

фікатором відходів), їх кількісний та якісний склад, походження, а також відомості про методи контролю та безпечної експлуатації цих місць (об'єктів).

Правила зберігання відходів:

- відходи І класу небезпеки зберігають у герметичній тарі (сталеві бочки, контейнери); у міру наповнення, тару з відходами закривають герметично стальною кришкою, при необхідності заварюють електрогазозварюванням;
- відходи ІІ класу небезпеки зберігають, згідно до агрегатного стану, у поліетиленових мішках, пакетах, діжках та інших видах тари, що запобігає розповсюдженню шкідливих речовин (інгредієнтів);
- відходи ІІІ класу небезпеки зберігають у тарі, що забезпечує локалізоване зберігання, дозволяє виконувати вантажно-розвантажувальні та транспортні роботи і виключає розповсюдження у навколишньому середовищі шкідливих речовин;
- відходи IV класу небезпеки можуть зберігатися відкрито на промисловому майданчику у вигляді конусоподібної купи, звідки їх автонавантажувачем перевантажують у самоскидний автотранспорт і доставляють на місце утилізації або захоронення; ці відходи без негативних екологічних наслідків можуть бути об'єднані з побутовими відходами в місцях захоронення останніх або використані як ізолюючий матеріал, а також для різних планувальних робіт при освоєнні територій.

Транспортування небезпечних відходів дозволяється лише за наявності на них паспорта та дозволу (ліцензії) місцевих органів санітарно-епідеміологічної і екологічної служб транспортній організації на поводження з ними і тільки спеціально обладнаними для цього транспортними засобами, з відповідними позначками, що характеризують характер його використання. Водії транспорту, які перевозять промислові відходи, повинні пройти спеціальний інструктаж з техніки безпеки при поводженні з токсичними відходами. Кількість відходів, що перевозяться, не повинна перевищувати вантажний об'єм відповідного транспорту. Транспортування промислових відходів не повинно призводити до забруднення навколишнього природного середовища в місцях їх завантажування, перевезення та розвантажування.

Всі процеси, пов'язані із завантажуванням, перевезенням і розвантажуванням відходів І — III класів небезпеки, повинні бути механізовані. Транспортування слід проводити в спеціально обладнаному транспорті, призначеному для перевезення відходів відповідного класу небезпеки, у неушкодженій тарі, що виключає можливість їх втрати (розсипання, розливання) на шляху проходження та забруднення навколишнього середовища, а також забезпечує зручність при перевантажуванні. ⁷⁶

⁷⁶ «Гігіснічні вимоги щодо поводження з промисловими відходами та визначення їх класу небезпеки для здоров'я населення» ДСан-ПіН 2.2.7.029-99 затверджені постановою Головного державного санітарного лікаря України 01.07.1999 №29 http://www.dsesu.gov.ua/ua/normativna-pravova-baza/sanitarni-pravyla-i-normy/file/71-3170-84?start=40. Див. також Рішення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва від 15.07.2014 року № 33 «Про необхідність усунення Міністерством охорони здоров'я України порушень принципів державної регуляторної політики згідно з вимогами Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», яким вирішено запропонувати Міністерству охорони здоров'я України визнати такою, що втратила чинність, постанову Головного державного санітарного лікаря України від 01.07.1999 № 29 http://www.dkrp.gov.ua/print/3712

При тимчасовому зберіганні відходів на майданчиках на території підприємства у відкритому вигляді (навалом, насипом) або в негерметичній, відкритій тарі повинні бути забезпечені такі умови:

- у повітрі промислового майданчика на висоті до 2,0 м від поверхні землі концентрація шкідливих речовин не повинна перевищувати 30 % граничнодопустимої концентрації в повітрі робочої зони⁷⁷:
- концентрація шкідливих речовин у ґрунті санітарно-захисної зони не повинна перевищувати допустимих рівнів⁷⁸, а в ґрунтових та поверхневих водах ГДК⁷⁹;
- промисловий майданчик для тимчасового зберігання відходів повинен розташовуватися на території підприємства з підвітряного боку, бути покритий неруйнівним та непроникним для токсичних речовин матеріалом (керамзитбетоном, полімербетоном та ін.) з автономним зливовідводом і нахилом у бік очисних споруд.

Дозволи на операції щодо поводження з відходами

Дозвільні процедури в частині операцій щодо поводження з відходами відрізняються для небезпечних та інших відходів.

Розгляд заяв, проектів лімітів на утворення та розміщення небезпечних відходів, погодження таких проектів лімітів, видачу дозволів на розміщення небезпечних відходів здійснює Мінприроди.

До небезпечних відходів відносять речовини, визначені у Положенні про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням у Жовтому та Зеленому переліках відходів.⁸⁰

Водночас, перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності⁸¹ не містить такого документа як дозвіл на розміщення небезпечних відходів, а відповідно до останніх змін до законодавства про дозвільну діяльність⁸² забороняється вимагати від суб'єктів господарювання отримання документів дозвільного характеру, які не внесені до зазначеного переліку. Дане питання потребує додаткового законодавчого врегулювання.⁸³

Відповідно до останніх змін у переліку документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності залишився лише дозвіл на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, письмова згода (повідомлення) на транскордонне перевезення небезпечних відходів та запроваджена декларація на відходи.⁸⁴

Прийом заяв, підготовлених проектів лімітів на утворення та розміщення відходів (крім небезпечних) здійснюється виключно через дозвільні центри.

У зв'язку з вищезгаданими змінами в законодавстві з 26 квітня 2014 року тимчасово призупинено прийом заяв на отримання дозволів на утворення та розміщення відходів до прийняття оновленого порядку видачі документів дозвільного характеру у сфері поводження з відходами, проект якого розроблений Мінприроди. Нижче представлена процедура отримання дозволів відповідно до чинного на даний час порядку.

Ліміт на утворення відходів визначається їх власником у процесі діяльності на підставі дозволу на розміщення відходів та договору (контракту) на передачу відходів іншому власнику. Ліміт на утворення відходів розраховується на підставі нормативів утворення для кожного виду відходів за класами їх небезпеки і має дорівнювати сумарному обсягу відходів, розміщених на своїй території та переданих іншому власнику.

Звільняються від одержання лімітів на утворення та розміщення відходів власники відходів як вторинної сировини, які провадять статутну діяльність із збирання і заготівлі таких відходів, та власники відходів, які не підлягають включенню до реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів.

Критерієм включення до реєстру є показник загального утворення відходів ($\Pi_{_{3y_B}}$), який розраховується за формулою:

$$\Pi_{\text{avg}} = 5000 \times \text{M1} + 500 \times \text{M2} + 50 \times \text{MM3} + 1 \times \text{M4},$$

де М1, М2, М3, М4 – умовні одиниці, значення яких дорівнюють кількості утворених на об'єкті утворення відходів за класами небезпеки (1, 2, 3, 4 класи відповідно). До реєстру включаються

⁷⁷ ГОСТ 12.1.005-88. ССБТ. Общие санитарно-гигиенические требования к воздуху рабочей зоны.

⁷⁸ МУ 4266-87. Методические указания по оценке степени опасности загрязнения почвы химическими веществами.

⁷⁹ СанПіН 4630-88. Санитарные правила и нормы охраны поверхностных вод от загрязнения.

⁸⁰ Постанова Кабінету Міністрів України №1120 від 13.07.2000 «Про затвердження Положення про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх утилізацією/видаленням і Жовтого та Зеленого переліків відходів» http://zakon4.rada.gov. ua/laws/show/1120-2000-%D0%BF

⁸¹ Закон України «Про Перелік документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3392-17

⁸² Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1193-18/

⁸³ Роз'яснення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва щодо надання роз'яснень стосовно видачі дозволу на розміщення небезпечних відходів http://www.dkrp.gov.ua/info/2803.htm

⁸⁴ Коментар Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва щодо Закону України від 09.04.2014 №1193-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» http://www.dkrp.gov.ua/info/3514.htm

об'єкти, для яких показник загального утворення відходів перевищує 1000 умовних одиниць на рік. 85

Такі суб'єкти господарювання подають щороку через дозвільні центри, центри надання адміністративних послуг декларацію про відходи.

Обласні держадміністрації заподанням райдержадміністрацій до 1 лютого поточного року визначають перелік власників відходів, яким необхідно одержати ліміти на утворення та розміщення відходів на наступний рік. Мінприроди та обласні держадміністрації до 1 березня поточного року надсилають на адреси власників відходів повідомлення про необхідність подання на погодження проектів лімітів на утворення та розміщення відходів на наступний рік.

Власники відходів, які здійснюють лише їх розміщення, до 1 квітня, а власники відходів, які утворюють та розміщують їх на своїй території, до 1 червня поточного року подають Мінприроди та відповідним дозвільним центрам заяви про одержання дозволу на розміщення відходів у наступному році. До заяви додаються:

- проект ліміту на утворення та розміщення відходів;
- відомості про склад і властивості відходів, що утворюються, а також ступінь їх небезпечності для навколишнього природного середовища та здоров'я людини;
- довідка про нормативно допустимі обсяги утворення відходів;
- довідка про питомі показники утворення відходів; копії чинних договорів (контрактів) про передачу відходів іншим власникам;
- довідка про обсяги токсичних відходів та обсяги утворення, використання і поставку відходів як вторинної сировини і відходів виробництва за поточний рік;
- висновки санітарно-епідеміологічної експертизи щодо об'єктів поводження з відходами.

Мінприроди та обласні держадміністрації розглядають заяви і до 1 липня видають дозволи на розміщення відходів або надсилають власникам відходів повідомлення з викладенням причин відмови у видачі дозволів, встановлюючи термін повторного подання необхідних документів.

На підставі одержаних дозволів власники відходів готують скориговані проекти лімітів на утворення та розміщення відходів і до 1 вересня поточного року подають їх на погодження Мінприроди (для утворення та розміщення небезпечних

відходів) або затвердження обласним держадміністраціям (для утворення та розміщення інших відходів). Погоджені проекти лімітів на утворення та розміщення небезпечних відходів Мінприроди передає на затвердження обласним держадміністраціям.

Проекти лімітів на утворення та розміщення відходів розглядаються обласними держадміністраціями, які затверджують або відхиляють їх протягом двох тижнів. У разі відхилення проекту ліміту власникові відходів надсилається лист з викладенням причин відхилення та встановлюється термін повторного розгляду.

Дозвіл набирає чинності після затвердження лімітів на утворення та розміщення відходів. Ліміти на утворення та розміщення відходів встановлюються терміном на три роки і доводяться до власників відходів до 1 жовтня поточного року.⁸⁶

Для підприємств, які здійснюють збирання, перевезення, зберігання, оброблення (перероблення), утилізацію, видалення, знешкодження і захоронення небезпечних відходів потрібна також ліцензія на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами, яку видає Мінприпроди. Не підлягає ліцензуванню зберігання (накопичення) суб'єктом господарювання утворених ним небезпечних відходів, якщо протягом року з дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами. В таком протягом року з дня утворення небезпечні відходи передаються суб'єктам господарювання, що мають ліцензію на здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами.

Для одержання ліцензії на провадження діяльності із здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами суб'єкт господарювання подає до Мінприроди заяву провидачу ліцензії встановленого зразка⁸⁸.

До заяви додаються такі документи:89

- відомості про наявність матеріально-технічної бази для здійснення операцій у сфері поводження з небезпечними відходами;
- відомості про наявність власних або орендованих виробничих площ (приміщень);
- відомості про операції у сфері поводження з небезпечними відходами;
- перелік видів небезпечних відходів, на поводження з якими отримується ліцензія;
- копія паспорта місця видалення відходів (у разі здійснення видалення чи захоронення небезпечних відходів);
- копія свідоцтва про страхування відповідальності на випадок настання негативних на-

⁸⁵ Постанова Кабінету Міністрів України №1360 від 31.08.1998 «Про затвердження Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1360-98-%D0%BF

⁸⁶ Постанова Кабінету Міністрів України №1218 від 3.08.1998 «Про затвердження Порядку розроблення, затвердження і перегляду лімітів на утворення та розміщення відходів» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1218-98-%D0%BF

⁸⁷ Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1775-14

⁸⁸ Наказ Мінприроди від 04.11.2011 № 433 » http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1549-11

⁸⁹ Постанова Кабінету Міністрів України від 04.07.2001 №756 «Про затвердження переліку документів, які додаються до заяви про видачу ліцензії для окремого виду господарської діяльності» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/756-2001-%D0%BF

Рис. 10. Схема отримання дозволу на здійснення операцій у сфері поводження з відходами

слідків (у разі здійснення операцій з перевезення небезпечних відходів);

- позитивний висновок державної екологічної експертизи щодо проектної документації на об'єкти, на яких здійснюються операції з небезпечними відходами;
- позитивний висновок державної санітарно-епідеміологічної експертизи про дотримання вимог щодо забезпечення безпеки на об'єктах, на яких здійснюються операції з небезпечними відходами;
- реєстрову карту об'єкта оброблення та утилізації відходів.

Ліцензіат зобов'язаний повідомляти орган ліцензування про всі зміни даних, зазначених у документах, що додавалися до заяви про видачу ліцензії.

Моніторинг, звітність та державний контроль

Лабораторний контроль за станом навколишнього середовища в районі розміщення майдан-

чиків (місць) зберігання відходів здійснюється постійно відомчими санітарно-промисловими лабораторіями підприємства і періодично державними органами санітарно-епідеміологічної служби, водного нагляду, екологічної безпеки з використанням стандартизованих методик визначення шкідливих речовин у повітрі, воді та ґрунті: Періодичність контролю, місця виміру і перелік шкідливих речовин, які контролюються, узгоджуються з місцевими органами самоврядування, державною санітарно-епідеміологічною та іншими контролюючими службами. 90

Державний облік відходів ґрунтується на даних спостережень за утворенням відходів та здійсненням операцій поводження з ними і включає ведення первинного обліку відходів та державної статистичної звітності про них.91

Первинний облік відходів ведуть підприємства відповідно до типових форм первинної облікової документації (картки, журнали, анкети) з використанням технологічної, нормативно-технічної, плановоекономічної, бухгалтерської та іншої документації.

⁹⁰ «Гігієнічні вимоги щодо поводження з промисловими відходами та визначення їх класу небезпеки для здоров'я населення» ДСанПіН 2.2.7.029-99 http://www.dsesu.gov.ua/ua/normativna-pravova-baza/sanitarni-pravyla-i-normy/file/71-3170-84?start=40 Див. також Рішення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва від 15.07.2014 року № 33 «Про необ-хідність усунення Міністерством охорони здоров'я України порушень принципів державної регуляторної політики згідно з вимогами Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», яким вирішено запропонувати Міністерству охорони здоров'я України визнати такою, що втратила чинність, постанову Головного державного санітарного лікаря України від 01.07.1999 № 29 http://www.dkrp.gov.ua/print/3712

⁹¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 01.11.1999 №2034 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку та паспортизації відходів» http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2034-99-%D0%BF

Формою первинної звітності є форма №1-ВТ «Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари» ⁹². До типової форми №1-ВТ не включаються:

- дані про речовини (продукти, сполуки), що є готовою продукцією, яка підлягає подальшому використанню;
- напівфабрикати, призначені за технологією виробництва для подальшої переробки з метою одержання готової продукції;
- відходи, що надходять у водні об'єкти зі стічними водами та викидаються в атмосферне повітря:
- відходи та упаковка, якщо за технологічним регламентом виробництва неможливо визначити кількість утворюваних відходів та упаковки, яка використовується.

Форма повинна вестися у вигляді прошнурованих журналів окремо по кожному типу відходів в рамках одного об'єкту чи технологічного процесу.

Державна статистична звітність про відходи ведеться за формою №1-відходи "Поводження з відходами". Вона поширюється на юридичних осіб, які утворюють, утилізують, обробляють, зберігають відходи І — IV класів небезпеки. Форма заповнюється щорічно. 93

Підприємства заповнюють форми державної статистичної звітності на підставі документів первинного обліку і подають їх в установленому порядку територіальним органам державної статистики.

Номенклатура відходів, за якою ведеться державний статистичний облік відходів, розробляється Мінприроди відповідно до державного класифікатора ДК 005-96 «Класифікатор відходів» затверджується Держстатом.

Паспортизація відходів ведеться підприємствами з метою їх вичерпної ідентифікації та визначення оптимальних шляхів поводження з ними. Паспортизація відходів включає процес послідовного збирання, узагальнення та зберігання відомостей про кожний конкретний вид відходів, їх походження, технічні, фізико-хімічні, технологічні,

екологічні, санітарні, економічні та інші показники, методи їх вимірювання і контролю, а також про технології їх збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, видалення, знешкодження і захоронення.

До технічного паспорту відходів вносять дані про:

- найменування, місце, умови і обсяги утворення кожного окремого виду відходів;
- технічні, фізико-хімічні, технологічні, екологічні, економічні та інші показники відходів;
- методи контролю показників, зокрема враховані чинники впливу;
- відомості про наявні та можливі технології перероблення, зберігання, транспортування, утилізації або видалення цього відходу.

Структура, вміст, правила і послідовність заповнення технічного паспорта відходу встановлюється Державним стандартом України (ДСТУ).95

Контроль за веденням підприємствами первинного обліку відходів та за їх паспортизацією здійснюється Держекоінспекцією.

Крім того, Держекоінспекція здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавства про поводження з відходами щодо дотримання вимог виданих дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, дотримання вимог виданих лімітів на утворення та розміщення відходів, а також збирання, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення, захоронення відходів. 96

Вимоги до облаштування амбарів для зберігання відходів

Стандарт Державної геологічної служби України «Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ» визначає вимоги до спорудження амбарів для зберігання відходів. 97

Конструкції амбарів-накопичувачів відходів повинні забезпечувати роздільний збір шламу, відпрацьованої промивальної рідини і стічних вод, а також продуктів випробування свердловини.

⁹² Наказ Мінприроди від 07.07.2008 №342 «Про затвердження типової форми первинної облікової документації №1-ВТ «Облік відходів та пакувальних матеріалів і тари» та Інструкції щодо її заповнення» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0824-08

⁹³ Наказ Державної служби статистики України №328 від 28.10.2013 «Про затвердження Методологічних положень з організації державного статистичного спостереження щодо поводження з відходами» http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/2013/328/328_2013.htm . 3 2015 року діятиме оновлена версія форми статистичної звітності №1-відходи «Утворення та поводження з відходами» відповідно до наказу Державної служби статистики України №243 від 19.08.2014 «Про затвердження форм державних статистичних спостережень із екології, лісового та мисливського господарства» http://www.vobu.com.ua/ukr/legislations/view/258. До 2010 року статистична звітність велася лише для відходів І — ІІІ класу небезпеки на основі форми статистичного спостереження №1-небезпечні відходи «Звіт про утворення, оброблення та утилізацію відходів І — ІІІ класу небезпеки» див. Інструкцію щодо заповнення форми державного статистичного спостереження №1-небезпечні відходи «Звіт про утворення, оброблення та утилізацію відходів І — ІІІ класів небезпеки» затверджена Наказом Державного комітету статистики України №494 від 24.10.2006 http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1195-06

⁹⁴ Державний класифікатор України. Класифікатор відходів ДК 005-96, затверджений наказом Держстандарту України 29.02.1996 №89.http://www.uazakon.com/big/text152/pg1.htm

⁹⁵ ДСТУ 2195—99. Охорона природи. Поводження з відходами. Технічний паспорт відходу. затверджений наказом Держстандарту України від 08.09.1999 №167 та введений в дію наказом Держстандарту України від 03.02.2000 №97 (на заміну ДСТУ 2195-93 (ГОСТ 17.0.0.05-93))

⁹⁶ Указ Президента України №454/2011 від 13.04.2011 «Про Положення про Державну екологічну інспекцію України» http://zakon1. rada.gov.ua/laws/show/454/2011

⁹⁷ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

З огляду на це системи амбарів виконують двох або трьохсекційними за типом сполучених посудин, з'єднаних між собою лініями перетікання. Перша секція служить для збору відпрацьованої промивальної рідини і вибуреної породи, а друга і третя — для відстоювання фільтрату промивальної рідини, збору відпрацьованої технічної води і стічних вод.

По периметру амбарів необхідно виконати обваловку з мінерального ґрунту висотою не менше $0.5~\mathrm{M}.$

Об'єми амбарів визначають на стадії проектування споруджування свердловини, виходячи з розрахункових об'ємів відходів буріння.

Глибина амбарів залежить від рівня підземних вод на конкретній площадці і повинна сягати 3 м.

При споруджуванні відстійних амбарів на буровій площадці необхідно враховувати максимальний рівень горизонту ґрунтових вод. Відстань від дна амбару до максимального горизонту ґрунтових вод повинна бути не менше 2 м. У разі якщо відстань від дна амбару до максимального горизонту підземних вод менша 2 м, проводять відсипку ґрунтового полотна бурової площадки до відповідного рівня для забезпечення нормативної висоти находження дна амбара відносно до максимального горизонту підземних вод. У місцях з близьким до поверхні землі знаходженням рівня підземних вод (у болотистій місцевості) необхідно передбачити безамбарний спосіб буріння. Визначення максимального горизонту ґрунтових вод у місцях розташування земляних амбарів здійснюють шляхом буріння контрольних свердловин.

Після закінчення будівництва котлованів проводять роботи з облаштування їх поверхні протифільтраційними екранами. Тип гідроізоляційного екрану (ґрунтовий, поліетиленовий плівковий, полімерно-бітумний, кольматаційний або коллоїдно-хімічний) залежить від фізико-хімічного складу і фільтраційних властивостей ґрунтів (вологості, щільності, об'ємної маси вологого ґрунту, пористості, гранулометричного складу, коефіцієнту фільтрації).

Необхідність гідроізоляції амбарів для скидання пластових флюїдів визначають за результатами інженерно-геологічних вишукувань. Коефіцієнт фільтрації протифільтраційних екранів повинен бути не більше 10-5 см/с.

Матеріали інженерно-геологічних пошуків використовують при облаштуванні системи амбарів для покращення якості покриттів, підвищення щільності та стійкості ґрунтів, запобігання притоків підземних вод (у разі якщо підземні води мають великий напір), зменшення втрат стічної води внаслідок її фільтрації.

Визначення коефіцієнту (швидкості) фільтрації ґрунтів здійснюють з метою вибору оптимальної конструкції та типу протифільтраційного екрану відстійних амбарів відповідно до вимог нормативних документів для попередження забруднення поверхневих водоносних горизонтів токсичними забруднювальними речовинами. Визначення кое-

фіцієнту фільтрації проводиться методом вимірювання витрати робочої рідини, яка проходить крізь циліндричний зразок ґрунту.

При виборі типу протифільтраційного екрану враховують вимоги СНиП 2.01.28, згідно з якими граничні показники коефіцієнту фільтрації не повинні перевищувати таких значень:

- при зберіганні розчинних відходів ІІ, ІІІ класу небезпеки 10⁻⁸ см/с;
- при зберіганні нерозчинних відходів ІІ, ІІІ класу небезпеки 10⁻⁷ см/с;
- при зберіганні відходів IV класу небезпеки 10⁻⁵ см/с.

Протифільтраційні екрани із слабопроникнених ущільнених глинистих ґрунтів використовують у відстійних бурових амбарах у тому випадку, коли поблизу є у достатній кількості глинисті ґрунти, які характеризуються не тільки незначною проникністю, але й стійкістю до дії солей, що містяться в рідкій фазі бурових відходів. Цим вимогам відповідають глини і суглинки, які мають в своєму складі невелику кількість водорозчинних солей і органічних речовин. Коефіцієнт фільтрації хімічно стійких ґрунтів не повинен перевищувати10-6 см/с. Товщина слабопроникненого шару екрану повинна забезпечувати суцільність і щільність його конструкції. Для бурових амбарів глибиною до 3 м достатньо надійними є ґрунтові екрани товщиною від 0,15 м до 0,30 м. Після нанесення глинистого екрану поверхню амбару обробляють хлоридом натрію та ущільнюють. Дослідження фільтраційних характеристик ґрунтових екранів показали, що коефіцієнт фільтрації не перевищує значення 10⁻⁵ cm/c.

Поліетиленові плівкові екрани влаштовують у відстійних амбарах у таких випадках, коли в районі споруджування бурової установки відсутні глинисті ґрунти, придатні для облаштування екрану, або при ускладненнях з укладкою глинистого ґрунту в екран, обумовлених рельєфом, кліматичними і виробничими умовами. Для створення протифільтраційного екрану рекомендується використовувати стабілізовану поліетиленову плівку (щільність - не менше 0,92 г/см³, руйнівне напруження при розтягуванні – не менше 11 МПа, відносне подовження при розриві - 300%, допустимий інтервал температур – від мінус 60 °C до + 80 °C). В якості підстилаючого шару під поліетиленову плівку використовують спеціально підсипаний шар дрібного піску товщиною 10 – 20 см. Особливістю екранів з поліетиленової плівки є стійкість відносно до агресивних хімічних компонентів, які використовують для обробки промивальних рідин, та стійкість до дії низьких температур.

Полімерно-бітумні екрани для облаштування шламових амбарів використовують при облаштуванні амбарів у проникних породах із коефіцієнтом фільтрації більшим 10-5 см/с (галечники і гравій, заповнені крупнозернистим піском, крупно-, середньо- та мілкозернисті піски, тріщинуваті породи) або коли рівень підземних вод є вищим за 5 м. Для облаштування екранів шламових амбарів

Рис. 11. Амбар-накопичувач. Фото компанії Шелл.

рекомендується використовувати гідроізоляційні полімерно-бітумні матеріали, призначені для гідроізоляції фундаментів, мостів, гідротехнічних споруд. До складу полімерно-бітумного матеріалу входить негниюча основа (склополотно, каркасна склотканина, поліестер), яка покрита з обох боків модифікованим полімерно-бітумним в'яжучим. В якості підстилаючого шару під полімерно-бітумний матеріал використовують спеціально підсипаний шар дрібного піску товщиною 20 см. Особливістю екранів з полімерно-бітумного матеріалу є стійкість до механічних впливів, навантажень, розтягнень, вологи та агресивних хімічних компонентів, які використовують для обробки промивальних рідин, біологічна стійкість (не піддається руйнівному впливу грибків та бактерій) та стійкість до дії низьких температур.

Кольматаційні екрани з поверхневоактивних речовин і полімерів виготовляють з гідрофобізуючих кремнійорганічних рідин (ГКР) і поліїзобутилену (ПІБ).

Колоїдно-хімічні екрани виготовляють на основі водної суспензії гідролізованого поліакриламіду (ГПАА) і бентонітової глини. В екранах колоїдно-хімічного типу глиниста суспензія, стабілізована ГПАА, частково проникає в ґрунтовий шар і заповнює фільтраційні пори.

Виконання робіт з облаштування систем бурових амбарів протифільтраційними екранами оформляють відповідним актом, узгодженим з місцевими органами Мінприроди України.

Для контролю за можливими витоками один раз на квартал по контуру обваловки амбарів про-

Тип протифільтраційного екрану	Коефіцієнт фільтрації			
Ґрунтові	менше 10 ⁻⁵ см/с			
Поліетиленові плівкові	10 ⁻¹² cm/c			
Полімерно-бітумні	10 ⁻¹⁰ – 10 ⁻¹² cm/c			
Кольматаційні	10 ⁻⁴ — 10 ⁻⁶ см/с — на піщаних ґрунтах 10 ⁻⁷ — 10 ⁻⁹ см/с — на глинистих			
Коллоїдно-хімічні	менше 10 ⁻⁵ см/с			

водять відбір проб підстилаючих порід. Визначають ХСК, рН, мінералізацію водних витяжок проб ґрунту на предмет вивчення міграції забруднювальних компонентів промивальних рідин і стічних вод. Проектування та обладнання спостережної мережі, проведення спостережень та лабораторний контроль якості підземних вод і водних витяжок проб ґрунту здійснюють відповідні служби державних геологічних підприємств, а також підприємств ВАТ «Укрнафта» та ДК «Укргазвидобування».

Безамбарний спосіб буріння

Під час споруджування свердловин із застосуванням безамбарного способу відходи буріння необхідно знешкодити з метою перевезення їх у місця захоронення. Дозволено знешкодження відходів у місцях захоронення, погоджених з органами санітарно-епідеміологічної служби за наявності позитивного висновку державної екологічної експертизи про можливість такого захоронення.

При безамбарному способі буріння для збирання та вивезення бурових шламів, відпрацьованих промивальних рідин, очищення бурових стічних вод і організації зворотнього водопостачання використовують блок із чотирьох металевих прямокутних ємностей об'ємом не менше 40 м³ кожна та контейнери для бурового шламу, в які збирають

вибурену породу. Блок ємностей встановлюють у гідроізольованому котловані і сполучають між собою лініями перетікання у верхній частині. Після заповнення однієї із таких ємностей потік бурових стічних вод переводять в іншу ємність, а в заповненій ємності проводять оброблення стічних вод коагулянтами. Мета коагуляційного очищення полягає в інтенсифікації осадження мінеральних і органічних забруднювальних речовин, що перейшли до стану суспензії, і доведення параметрів очищеної води до нормативних показників, які дозволяють використовувати її в цілях іригації або повторно для технологічних потреб бурової установки. Після відстоювання освітлену воду за допомогою шламового насосу відкачують у четверту ємність, а ущільнений осад екскаватором завантажують на самоскид і вивозять за межі бурової площадки в спеціально відведені місця. У спорожнену ємність направляють стічні води і цикл повторюють. Очищену воду із четвертої ємності насосом зворотнього водопостачання подають в ємність зворотньої води для використання на технологічні потреби цієї бурової установки або вивозять на нові бурові установки. Тверді відходи (бурові шлами), які збирають в контейнерах, періодично вивозять в спеціально відведені місця. Після закінчення бурових робіт відходи буріння вивозять в спеціально відведені місця, ємності вичищають, демонтують і вивозять.

6. Вимоги щодо поводження з небезпечними речовинами (речовини для буріння та проведення гідророзриву пласта, вимоги до оприлюднення інформації про речовини для ГРП)

При видобутку нетрадиційного природного газу на етапі буріння свердловини та при проведенні гідравлічного розриву пласта використовуються різні хімічні речовини (інгібітори корозії, бактерицидні речовини, речовини для зменшення тертя тощо). Законодавство України встановлює певні вимоги щодо поводження із небезпечними хімічними речовинами, яких потрібно дотримуватися і при видобутку природного газу.

При бурінні свердловин на вимогу робочого проекту необхідно застосовувати розчини і реагенти з мінімальною токсичністю. Імпортні хімічні реагенти, які використовують у практиці буріння нафтогазових свердловин на території України, повинні мати характеристики, які відповідають вимогам норм і стандартів з охорони довкілля, що діють в Україні, і повинні бути підтверджені сертифікатом відповідності.

Рис. 12. Гель з гуарової смоли та води. Фото з сайту shell.ua

При приготуванні і обробці промивальних рідин і цементних розчинів, транспортуванні і зберіганні хімреагентів, матеріалів, нафтопродуктів не допускається розлив, розсипка та витікання токсичних речовин на відведених ділянках і під'їзних дорогах. Перевіз матеріалів і реагентів здійснюють в справній тарі, а зберігання матеріалів у закритому приміщенні (під навісом). Матеріали, хімреагенти та інші речовини, які використовують для приготування промивальних рідин і цементних розчинів, повинні мати відповідні документи, в яких вказано значення ГДК (ОДК) їх у повітрі, воді і ґрунтах. 98

Суб'єкт господарювання, що здійснює діяльність з використанням шкідливих речовин, зобов'язаний перед початком робіт визначити наявність або можливість утворення чи появи шкідливих хімічних речовин на робочих місцях.

За ступенем впливу на організм шкідливі речовини підрозділяються на чотири класи:

- 1-й надзвичайно небезпечні;
- 2-й високонебезпечні;
- З-й помірковано небезпечні;
- 4-й малонебезпечні.

Критерії віднесення речовин до того чи іншого класу небезпеки наведені в таблиці⁹⁹:

У разі наявності або можливості утворення чи появи шкідливих хімічних речовин суб'єкт господа-

рювання повинен оцінити небезпеку, обумовлену впливом шкідливих хімічних речовин, на підставі:

- наданих постачальником висновку проведеної органом Держгірпромнагляду України експертизи на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці, чинних на території України, паспортів безпечності хімічної продукції відповідно до ДСТУ ГОСТ 30333:2009¹00, висновку державної санітарно-епідеміологічної експертизи щодо властивостей і ступеня шкідливості хімічної продукції, а також здійснених заходів безпеки, сертифіката відповідності хімічної продукції відповідно до Законів України «Про підтвердження відповідності»¹01, «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності»¹02;
- граничнодопустимих концентрацій шкідливих речовин у повітрі робочої зони;
- інформації про заходи щодо безпечної роботи з хімічними речовинами, зокрема, на основі попередніх (при працевлаштуванні), періодичних та профілактичних висновків медичних оглядів працівників і результатів атестації робочих місць за умовами праці. 103

Для робіт, пов'язаних з використанням шкідливих речовин, забороняється застосовувати працю жінок та неповнолітніх. До важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок та неповнолітніх, зокрема відносяться професії ма-

Назва показника	Норма для класу небезпеки			
	1-го	2-го	3-го	4-го
Гранично допустима концентрація (ГДК) шкідливих речовин в повітрі робочої зони, мг/куб. м	Менше 0,1	0,1-1,0	1,1-10,0	Більше 10,0
Середня смертельна доза при введенні в шлунок, мг/кг	Менше 15	15-150	151-5000	Більше 5000
Середня смертельна доза при нанесенні на шкіру, мг/кг	Менше 100	100-500	501-2500	Більше 2500
Середня смертельна концентрація в повітрі, мг/куб.м	Менше 500	500-5000	5001-50000	Більше 50000
Коефіцієнт можливості інгаляційного отруєння	Більше 300	300-30	29-3	Менше 3
Зона гострої дії	Менше 6,0	6,0-18,0	18,1-54,0	Більше 54,0
Зона хронічної дії	Більше 10,0	10,0-5,0	4,9-2,5	Менше 2,5

⁹⁸ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

99 ГОСТ 12.1.007-76. Вредные вещества. Классификация и общие требования безопасности

101 Закон України «Про підтвердження відповідності» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2406-14

 $^{^{100}}$ ДСТУ ГОСТ 30333:2009. Паспорт безпечності хімічної продукції. Загальні вимоги (ГОСТ 30333-2007, IDT), введений в дію наказом Держспоживстандарту № 376 від 2009-10-15

¹⁰² Закон України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3164-15 ¹⁰³ Наказ Міністерства надзвичайних ситуацій № 627 від 22.03.2012 «Про затвердження Вимог до роботодавців щодо захисту працівників від шкідливого впливу хімічних речовин» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0521-12

шиніста по цементажу свердловин, моториста цементувального агрегату, моториста цементопіс-козмішувального агрегату, оператора по гідравлічному розливу пластів, оператора по підземному ремонту свердловин, оператора по хімічній обробці свердловин тощо. 104,105

У процесі проведення робіт зі шкідливими хімічними речовинами суб'єкт господарювання зобов'язаний забезпечити працівників засобами колективного захисту (огородження, вентиляція, герметизація тощо) та необхідними засобами індивідуального захисту.

Суб'єкт господарювання повинен вжити заходів для виключення або зменшення до мінімуму шкідливого впливу хімічних речовин шляхом застосування спеціальних пристроїв для безпечного оброблення, зберігання, нейтралізації, знезараження і переміщення в межах робочих місць шкідливих хімічних речовин і відходів, що містять такі речовини.

Суб'єкт господарювання повинен забезпечити маркування виробничих і складських приміщень, контейнерів, трубопроводів і засобів внутрішньозаводського транспорту, призначених для зберігання чи транспортування шкідливих або небезпечних хімічних речовин. 106

Суб'єкт господарювання також повинен забезпечити інформування працівника під розписку про умови праці, а також додатково щодо:

результатів атестації робочого місця працівника:

наявності або можливості виникнення під час роботи шкідливих і/або небезпечних хімічних речовин, ступеня їх небезпечності для здоров'я, граничнодопустимих концентрацій цих речовин;

- зміни цих показників у разі змін у технології, організації робіт;
- змісту позначень на устаткуванні, контейнерах і трубопроводах;
- пільг і компенсацій, передбачених для працівника, що працює на цьому робочому місці.

Правилами безпеки в нафтогазовидобувній промисловості визначаються окремі вимоги до проведення гідророзриву пласта¹⁰⁷.

Відповідно до вимог гідравлічний розрив пласта має проводитися під керівництвом відповідального інженерно-технічного працівника за планом, затвердженим підприємством. Під час проведення гідророзриву пласта перебування персоналу біля устя свердловини та нагнітальних трубопроводів ближче ніж 20 м не дозволяється.

Місця встановлення агрегатів для гідророзриву пласта повинні бути відповідним чином підготовлені і звільнені від сторонніх предметів, які перешкоджають установленню агрегатів та прокладенню комунікацій. Агрегати для гідророзриву пластів повинні бути встановлені на відстані не менше ніж 10 м від устя свердловини і розташовані так, щоб відстань між ними була не менше ніж 1 м і кабіни їх не були повернуті до устя свердловини.

Напірний колектор блоку маніфольдів повинен бути обладнаний датчиками КВП, запобіжними клапанами та лінією скидання рідини, а нагнітальні трубопроводи — зворотними клапанами.

Після обв'язки устя свердловини необхідно опресувати нагнітальні трубопроводи на очікуваний тиск при гідравлічному розриві пласта з коефіцієнтом запасу 1,5. Для вимірювання і реєстрації тиску при гідророзриві до гирлової арматури повинні бути під'єднані показуючий та реєструвальний манометри, винесені на безпечну відстань. Перед від'єднанням трубопроводів від устьової арматури необхідно закрити крани на ній та знизити тиск у трубопроводах до атмосферного. Застосування пакерувальних пристроїв при гідророзривах пласта обов'язкове, якщо тиск гідророзриву перевищує допустимий для експлуатаційної колони.

Працівники, які безпосередньо беруть участь у цих роботах, повинні бути забезпечені локальним радіозв'язком для синхронізації, узгодження та контролю робіт.

Законодавством України не встановлено прямої вимоги щодо оприлюднення складу та кількості рідини для проведення гідравлічного розриву пласта, а також детальної інформації про хімічні речовини, які використовують при гідророзриві.

¹⁰⁴ Наказ Міністерства охорони здоров'я України №256 від 29.12.93 «Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94

¹⁰⁵ Наказ Міністерства охорони здоров'я України №46 від 31.03.94 «Про затвердження Переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0176-94 відповідно до Технічного регламенту знаків безпеки і захисту здоров'я працівників, затвердженого постановою Кабінету Міністрів

України від 25.11.2009 №1262 http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1262-2009-%D0%BF

107 Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду №95 від 06.05.2008 «Про затвердження Правил безпеки в нафтогазодобувній промисловості України» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0497-08

7. Вимоги щодо радіаційного контролю під час видобутку вуглеводнів

Видобування вуглеводнів і, зокрема, нетрадиційного газу пов'язане із роботою на великих глибинах, де можуть знаходитися джерела іонізуючого випромінювання (природні радіоактивні речовини). Радіоактивні речовини із надр можуть потрапляти на поверхню разом із буровим розчином, відходами буріння, рідиною для проведення гідророзриву або видобутими вуглеводнями та водою. Такі природні радіоактивні речовини можуть відкладатися і накопичуватися на обладнанні або у відходах (буровий шлам, зворотні води).

З огляду на це, для дотримання вимог безпеки людей та довкілля на підприємствах з видобутку вуглеводнів здійснюється радіаційний контроль.

Радіаційний контроль під час будівництва та експлуатації нафтових та газових свердловин здійснюється згідно з вимогами державних санітарних правил «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України» 108.

Державний санітарний нагляд за забезпеченням радіаційної безпеки здійснюється радіологічними підрозділами державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України.

Відповідно до даного документа, підприємства з видобутку нафти і газу належать до другої категорії підприємств, що використовують джерела іонізуючого випромінювання (категорія визначається ступенем потенційної небезпеки для населення). Для підприємств та об'єктів даної категорії радіаційний вплив обмежується санітарно-захисною зоною (СЗЗ). Розмір санітарно-захисної зони обґрунтовується у проектній документації із врахуванням метеорологічних і гідрологічних факторів місцевості. Межі СЗЗ підприємства на стадії проектування погоджуються закладами державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України (див. також розділ 1.2).

У СЗЗ здійснюється радіаційний контроль силами служби радіаційної безпеки підприємства.

Практична діяльність з джерелами іонізуючого випромінювання (ДІВ) на підприємстві повинна здійснюватись відповідно до інструкцій з радіаційної безпеки, у яких викладаються:

■ порядок проведення робіт, обліку, зберігання, видачі та транспортування джерел, збору і

видалення радіоактивних відходів, утримання приміщень;

- заходи і засоби індивідуального захисту;
- заходи попередження, виявлення і ліквідації радіаційних аварій;
 - організація здійснення радіаційного контролю.

Основні положення з інструкцій з радіаційної безпеки, що визначають порядок проведення конкретних робіт, рекомендується вивішувати на видному місці в приміщенні або на робочих місцях. Інструкції з радіаційної безпеки повинні бути погоджені державною санітарно-епідеміологічною службою МОЗ України.

Для роботи з джерелами іонізуючого випромінювання підприємство зобов'язане:

- отримати санітарний паспорт;
- отримати ліцензію на право провадження діяльності з використання джерел іонізуючого випромінювання;
- забезпечити порядок допуску до робіт із джерелом іонізуючого випромінювання;
- підготувати та здійснити технічні, організаційні, гігієнічні заходи, необхідні для забезпечення протирадіаційного захисту персоналу, населення і фізичного захисту джерел;
- призначити наказом по підприємству осіб з персоналу, що належать до категорії А (особи з числа персоналу, які постійно чи тимчасово працюють безпосередньо з джерелами іонізуючих випромінювань), які працюватимуть з цими джерелами, і забезпечити їхнє належне навчання, підготовку та інструктаж, у тому числі в галузі радіаційної безпеки, а також періодично здійснювати перепідготовку і підвищення кваліфікації персоналу з метою забезпечення необхідного рівня компетенції;
- призначити наказом по підприємству осіб (особу), відповідальних за радіаційну безпеку, облік і зберігання джерел, за організацію збору, зберігання і здавання радіоактивних відходів на захоронення, за радіаційний контроль, за підготовку і реалізацію програм навчання персоналу;
- розробити правила внутрішнього розпорядку, які визначатимуть обов'язки персоналу щодо робіт із джерелами;

¹⁰⁸ Наказ Міністерства охорони здоров'я України №54 від 02.02.2005 «Про затвердження державних санітарних правил «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України»» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0552-05/

- розробити та погодити в закладі державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України контрольні рівні на підприємстві, СЗЗ, а також інструкції з радіаційної безпеки на підприємстві, аварійні плани, інструкцію з дій персоналу у випадку радіаційних аварій, положення про роботу служби радіаційної безпеки підприємства (відповідальну за радіаційний контроль особу або підрозділи);
- повідомляти заклади державної санітарноепідеміологічної служби МОЗ України про всі зміни в практичній діяльності, пов'язаній з використанням джерела, якщо ці зміни послаблюють або можуть послабити рівень існуючого протирадіаційного захисту персоналу, населення, а також фізичного захисту джерела, погодити новий рівень протирадіаційного і фізичного захисту:
- проводити навчання, інструктаж і перевірку знань з радіаційної безпеки, охорони праці, виробничої санітарії та інших правил і постійно контролювати дотримання їх персоналом;
- проводити позачерговий інструктаж і перевірку знань правил радіаційної безпеки у випадку зміни характеру і класу робіт із джерелами;
- організовувати своєчасне проходження персоналом категорії А медичних оглядів;
- щорічно у встановлені терміни подавати до територіальних закладів державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України щорічний звіт про відповідність вимогам санітарного законодавства.

Санітарний паспорт є формою дозволу державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України на виконання робіт з ДІВ і засвідчує виконання вимог санітарного законодавства щодо забезпечення протирадіаційного захисту персоналу в робочих приміщеннях і на робочих місцях, а також щодо захисту населення від діяльності з ДІВ. Санітарний паспорт видає заклад державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України, яка має радіологічний відділ чи підрозділ, який здійснює санітарний нагляд у галузі радіаційної безпеки. Термін дії Санітарного паспорта зазначається в ньому і не може перевищувати п'яти років. Заклад державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України, що видав Санітарний паспорт, здійснює санітарний нагляд та контроль за дотриманням умов Санітарного паспорта, переліку дозволених у ньому робіт.

Ліцензування у сфері поводження з джерелами іонізуючого випромінювання здійснює Державна інспекція ядерного регулювання України. 109

Основою контролю стану радіаційної безпеки в умовах практичної діяльності є дозиметричний контроль на підприємстві.

Програма дозиметричного контролю включає:

■ види, обсяг і періодичність контролю;

- перелік необхідних радіометричних і дозиметричних приладів, допоміжного обладнання, а також технічних вимог та інструкцій з їх експлуатації; розміщення обладнання стаціонарного і періодичного контролю;
- об'єкти контролю, в тому числі приміщення, в яких повинен здійснюватись контроль, а також об'єкти зовнішнього середовища в межах СЗЗ:
 - параметри, що контролюються;
- контрольні та допустимі рівні (спеціальні допустимі рівні) параметрів, що контролюються;
- затверджені інструктивно-методичні документи, на основі яких здійснюється контроль;
- порядок допуску персоналу до робіт (у тому числі за нарядами);
 - порядок обліку та планування доз;
- установлені форми звітності з зазначенням порядку надання звітів до установ державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України;
- програму поточного дозиметричного контролю; програму спеціального дозиметричного контролю;
- програму операційного дозиметричного контролю;
- програму аварійного дозиметричного контролю:
- систему забезпечення якості під час здійснення дозиметричного контролю;
 - штат працівників, що здійснюють контроль.

Особливою формою контролю є моніторинг радіаційного стану — вимірювання активності чи випромінювання з метою вивчення, оцінки, прогнозування радіаційної ситуації, виявлення випадків порушення санітарного законодавства, розробки заходів, спрямованих на запобігання, усунення або зменшення можливого негативного впливу іонізуючого випромінювання на здоров'я людини (населення).

З метою контролю якості та обсягів здійснюваних моніторингових досліджень, організації баз даних, інформування органів виконавчої влади всіх рівнів, громадських організацій та громадян про радіаційний стан та дози опромінення населення в різних умовах їх життєдіяльності, а також з метою забезпечення своєчасного реагування на зафіксовані випадки порушення санітарного законодавства всі підприємства, установи та організації, що беруть участь у моніторингових роботах, зобов'язані надавати отримані результати вимірювань територіальним закладам державної санітарноепідеміологічної служби МОЗ України щомісяця за їх запитом.

У разі виявлення під час буріння свердловини підвищеної радіоактивності шламу бурові організації, які ведуть пошук, розвідку, експлуатацію

¹⁰⁹ Указ Президента України «Про Положення про Державну інспекцію ядерного регулювання України» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/403/2011

нафтогазових родовищ, повинні повідомити про це у встановленому порядку органи Державного комітету природних ресурсів України, Мінприроди України, державні органи санітарного нагляду для вжиття необхідних заходів з радіаційної безпеки. 110

У разі виявлення будь-яким учасником моніторингових робіт, включаючи відомчі служби контролю, порушень санітарного законодавства (перевищень гігієнічних регламентів) повідомлення про це повинно бути направлене до територіальних закладів державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України для оцінки ситуації, підготовки рекомендацій з покращення радіаційного стану, реалізації заходів для припинення порушень санітарного законодавства.

Усі зразки (проби), що вимірювались та не потребують спеціальних умов зберігання (ґрунт, зола, вода, фільтри), мають зберігатися в лабораторії організації, яка здійснювала радіаційний моніторинг, не менше 2 місяців після відправлення результатів їх вимірювань до територіальної державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України і за необхідності надаватися їй за першою вимогою для повторних аналізів (вимірювань). Журнали, протоколи відбору зразків та результатів вимірювань чи інші документи, що підтверджують методичні, юридичні та інші аспекти здійснення моніторингових робіт, їх обсяги та результати, мають зберігатися не менше 1 року та аналогічно надаватися за запитом державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України для контролю.

У разі виявлення аномальних результатів вимірювань (високих за активністю або не очікуваних за виявленим радіонуклідним складом) вимірювальні зразки та/або опис місця виявлення аномальних результатів з результатами одразу подаються до територіальної державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України. Остання повинна здійснити:

- повторні вимірювання в місці виявлення аномальних результатів або зразків;
 - оцінку результатів вимірювань;
- у встановленому порядку провести розслідування причин їх виникнення;
- у випадку необхідності дати рекомендації з реалізації заходів до приведення радіаційної ситуації у відповідність до вимог санітарного законодавства.

Необхідний рівень протирадіаційного захисту персоналу підприємств забезпечується:

■ радіаційно-гігієнічними та організаційно-технічними заходами для забезпечення умов праці, що відповідають вимогам чинного законодавства України, норм радіаційної безпеки та правил забезпечення радіаційної безпеки України;

- обмеженням у встановленому порядку допуску до роботи з ДІВ осіб залежно від їхнього віку, статі та стану здоров'я; достатністю захисних бар'єрів, включаючи фактори, що лімітують відстань до джерела і час роботи з ним;
- достатньою надійністю і безвідмовністю конструкцій, механізмів, інших засобів та систем, що забезпечують низькі проектні рівні ймовірності критичних подій, щодо джерел потенційно опромінюючих;
- системою підготовки і підтримки досить високої кваліфікації персоналу і дотриманням правил роботи з джерелом; забезпеченням персоналу лікувально-профілактичними засобами захисту від опромінення;
- організацією системи інформування про радіаційний стан;
 - установленням контрольних рівнів;
- організацією і здійсненням радіаційного контролю, що відповідає вимогам правил забезпечення радіаційної безпеки України та інших профільних санітарних правил;
- плануванням і проведенням ефективних заходів щодо захисту персоналу у випадку загрози і під час виникнення радіаційної аварії.

Протирадіаційний захист населення забезпечується шляхом встановлення санітарно-захисних зон, введенням контрольних рівнів, а також завдяки організації та здійсненню радіаційного контролю.

Обладнання, контейнери, упакування, транспортні засоби, апарати, пересувні установки, приміщення, призначені для роботи з джерелами іонізуючого випромінювання, повинні бути відмічені знаком радіаційної небезпеки.

Перевезення радіоактивних відходів можуть здійснювати юридичні або фізичні особи, які мають відповідні ліцензії, видані у встановленому законодавством порядку. 111 На всі транспортні засоби, спеціально впорядковані для постійних перевезень радіоактивних речовин, у тому числі радіоактивних відходів, повинен бути оформлений санітарний паспорт.

¹¹⁰ COУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

¹¹¹ Закон України «Про поводження з радіоактивними відходами» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/255/95-%D0%B2%D1%80/page

Переробку радіоактивних відходів, а також їх захоронення здійснюють спеціалізовані організації з поводження з радіоактивними відходами.

Головною організацією України, що виконує збирання, транспортування, кондиціювання, тимчасове зберігання радіоактивних відходів є Державна корпорація «Українське державне об'єднання «Радон», до складу якої входять ДСП «Централізоване підприємство з поводження з радіоактивними відходами», шість спецкомбінатів (Дніпропетровський, Донецький, Київський, Львівський, Одеський, Харківський), ДП «Науково-технічний центр дезактивації та комплексного поводження з радіоактивними відходами, речовинами та джерелами іонізуючого випромінювання». 112

Насосно-компресорні труби та інше обладнання, які внаслідок експлуатації зазнали додаткового радіаційного забруднення радіонуклідами природного походження, належать до техногенно-підсилених джерел іонізуючого випромінювання. Такі насосно-компресорні труби та інше обладнання за погодженням з установами санітарно-епідеміологічної служби відповідної адміністративної території України можуть тимчасово зберігатися на об'єктах нафтогазодобувної промисловості на спеціально обладнаних майданчиках з твердим покриттям, без доступу сторонніх осіб, з установленням знаків радіаційної небезпеки, з подальшою передачею їх на спеціальне підприємство для дезактивації з метою використання як вторинних ресурсів або для довгострокового зберігання.

¹¹² Державна корпорація «Українське державне об'єднання «Радон» http://www.radon.net.ua/

8. Вимоги щодо сейсмічного моніторингу під час видобутку вуглеводнів

В Україні діє національна система сейсмічних спостережень, до якої входять сили та засоби сейсмічних і сейсмопрогностичних спостережень Національної академії наук, Міністерства оборони, Державного комітету у справах містобудування та архітектури, Державної служби геології та надр, Комітету з питань гідрометеорології, Національного космічного агентства. 113

Одним із завдань системи сейсмічного моніторингу ε оперативне визначення місця, часу і па-

раметрів землетрусів. З метою виконання даного завдання Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи забезпечує Кабінет Міністрів України інформацією про місце і час землетрусів з інтенсивністю 3 і більше балів на території України та 6 і більше балів за кордоном.¹¹⁴

Для збору інформації про сейсмічні явища в Україні діє Національний центр даних системи

Рис. 13. Мережа сейсмічних станцій. Джерело: веб-сайт Інституту геофізики імені С.І. Субботіна – www.igph.kiev.ua

¹¹³ Постанова Кабінету Міністрів України №728 від 11.09.1995 «Про створення національної системи сейсмічних спостережень та підвищення безпеки проживання населення у сейсмонебезпечних регіонах» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/728-95-%D0%BF
¹¹⁴ Постанова Кабінету Міністрів України №699 від 28.06.1997 «Про затвердження Положення про національну систему сейсмічних спостережень та підвищення безпеки проживання населення у сейсмонебезпечних регіонах, Положення про Міжвідомчу комісію із сейсмічного моніторингу та Програми функціонування і розвитку національної системи сейсмічних спостережень та підвищення безпеки проживання населення у сейсмонебезпечних регіонах» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/699-97-%D0%BF

сейсмічного моніторингу (об'єднаний центр інформаційно-обчислювального центру Інституту геофізики імені С.І. Субботіна Національної академії наук і обчислювального центру Головного центру спеціального контролю Національного космічного агентства).

Регіональні та локальні сейсмічні спостереження на території України, а також високоточні геодезичні і геофізичні спостереження у сейсмоактивних регіонах України здійснюються геофізичною службою Національної академії наук України.

При Інституті геофізики ім. С.І.Субботіна НАН України функціонує система з 36 сейсмічних станцій, яка фактично виконує роль національної сейсмологічної мережі. Мережа постачає уніфіковані дані про сейсмічні прояви на території України, на основі яких одержують науково обґрун-

товані прогнозні значення сейсмічної небезпеки, необхідні центральним і місцевим органам влади, науково-дослідним інститутам інших міністерств і відомств, що працюють у суміжній галузі сейсмостійкого проектування, будівництва, захисту від землетрусів, для забезпечення стабільного розвитку сейсмічних регіонів. 115

Перелік населених пунктів України, що розташовані в сейсмічно-небезпечних районах із вказаною розрахунковою сейсмічною інтенсивністю в балах шкали MSK-64 для середніх ґрунтових умов та трьох рівнів небезпеки наведений в ДБН «Будівництво у сейсмічних районах України».

Специфічних вимог щодо сейсмічного моніторингу під час видобутку вуглеводнів і, зокрема, видобутку нетрадиційного природного газу українське законодавство не передбачає.

¹¹⁵ Постанова Президії Національної академії наук України №244 від 08.10.2008 «Сейсмічність і сейсмічна небезпека території України» http://www1.nas.gov.ua/infrastructures/Legaltexts/nas/2008/regulations/OpenDocs/081008_244.pdf

¹¹⁶ Будівництво у сейсмічних районах України : ДБН В.1.1-12:2006. — [Чинний від 2007-01-02]. — К.: Мінбуд України, 2006.— 84 с. — (Національний стандарт України).

9. Вимоги до рекультивації земельних ділянок

Закон України «Про охорону земель» визначає, що рекультивації підлягають землі, які зазнали змін у структурі рельєфу, екологічному стані ґрунтів і материнських порід та в гідрологічному режимі внаслідок проведення гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт.

До початку робіт на земельній ділянці, наданій для споруджування свердловини, необхідно встановити межі земельної ділянки в натурі (місцевості) відповідно до вимог Земельного кодексу України та відібрати проби ґрунтів для визначення показників складу якості і ступеня забруднення родючого шару ґрунту, а також скласти Паспорт земельної ділянки, на якій планують проводити бурові роботи на нафту і газ.

При проведенні гірничодобувних, геологорозвідувальних, будівельних та інших робіт, пов'язаних з порушенням ґрунтового покриву, відокремлена ґрунтова маса підлягає зняттю, складуванню, збереженню та перенесенню на порушені або малопродуктивні земельні ділянки.

При знятті ґрунтового покриву здійснюється пошарове зняття і роздільне складування верхнього, найбільш родючого шару ґрунту, та інших прошарків ґрунту відповідно до структури ґрунтового профілю, а також материнської породи. 117

Рекультивація порушених земель — це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель.

Рекультивація земельних ділянок здійснюється шляхом пошарового нанесення на малопродуктивні земельні ділянки або ділянки без ґрунтового покриву знятої ґрунтової маси, а в разі потреби – і материнської породи в порядку, який забезпечує найбільшу продуктивність рекультивованих земель. 118

Рекультивація земельної ділянки бурового майданчика відбувається відповідно до проекту рекультивації, який є складовою загальної проектної документації на спорудження свердловини. Проект рекультивації має бути погоджений з влас-

ником землі або землекористувачем, районними землевпорядними та природоохоронними органами, а також органами санепідемслужби.

Рекультивації підлягають порушені землі всіх категорій, а також прилеглі земельні ділянки, що повністю або частково втратили продуктивність у результаті негативного впливу порушених земель.

Рекультивація порушених земель повинна здійснюватися в два послідовні етапи: технічний та біологічний. 119

Після закінчення буріння і випробування свердловини роботу з технічної рекультивації проводять в такій послідовності ¹²⁰:

- демонтувати і вивезти бурове і допоміжне обладнання і залізобетонні вироби (плити покриття, фундаментні блоки тощо);
- розбити монолітні бетонні фундаменти, лотки, приямки, вивезти їх, а місця їх знаходження засипати ґрунтом і зрівняти;
- очистити земельну ділянку від металобрухту, електродів, контурів заземлення, будівельного сміття, залишків хімреагентів і інших матеріалів;
- провести очищення бурових стічних вод, знешкодження і нейтралізацію відпрацьованих промивних рідин та бурового шламу;
- у разі забруднення нафтою і хімічними реагентами відповідний шар ґрунту зняти, знешкодити і захоронити його в шламовому амбарі;
- засипати шламові амбари мінеральним ґрунтом (співвідношення кількості ґрунту і нейтралізованих відпрацьованих промивних рідин при ліквідації амбарів повинно бути для вологого ґрунту-1/2, для повітряно-сухого ґрунту-1/3);
- у разі безамбарного буріння вивезти відходи буріння, вичистити шламові ємності, демонтувати їх і вивезти:
- провести планування території на ділянці знятого родючого шару;
- після нанесення мінерального ґрунту і планування земельної ділянки здійснити заходи щодо виявлення і видалення випадково залишеного металобрухту та інших сторонніх предметів;

¹¹⁷ Закон України «Про охорону земель» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/962-15/

¹¹⁸ Земельний кодекс України http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/

¹¹⁹ ГОСТ 17.5.3.04-83. Охорона природи. Землі. Загальні вимоги до рекультивації земель.

¹²⁰ COУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

- нанести родючий шар ґрунту на земельну ділянку, з якої він був знятий;
- провести рекультивацію земель на площах, зайнятих тимчасовими дорогами або передати їх постійному землекористувачу, землевласнику на узгоджених із ним умовах.

Після завершення робіт з технічної рекультивації необхідно визначити показники складу якості і ступеня забруднення родючого шару ґрунту та скласти агрохімічний паспорт земельної ділянки — документ, що містить дані щодо агрохімічної характеристики ґрунтів і стану їх забруднення токсичними речовинами та радіонуклідами. 121

Результати контролю слід додати до документації на передачу рекультивованих земель власникам землі або землекористувачам.

Рекультивацію земельної ділянки необхідно проводити не пізніше, ніж у місячний термін після дослідження або освоєння свердловини, виключаючи період промерзання ґрунту. Якщо роботи з технічної рекультивації з кліматичних або інших умов не можуть бути виконані в терміни, передбачені проектом, порядок і строки їх проведення визначають за додатковою угодою виконавця бурових робіт і землевласника (землекористувача) з урахуванням того, щоб вказані строки не перевищували одного року з дня завершення робіт з буріння і випробування свердловини. 122

Біологічний етап рекультивації проводиться землевласником (землекористувачем) за рахунок коштів, передбачених проектно-кошторисною документацією на споруджування свердловини.

Тривалість біологічної рекультивації залежить від ґрунтово-кліматичних умов, особливостей технічної рекультивації (потужності родючого шару, який наносять), рівня і характеру забруднення земельної ділянки та ефективності заходів біологічної рекультивації.

Залежно від напрямку використання земель після рекультивації (сільськогосподарський, лісогосподарський, рекреаційний), встановлюються додаткові вимоги до проведення рекультивації. 123

Землекористувачі, яким передають (повертають) рекультивовані землі для подальшого використання у сільському або лісовому господарстві, забезпечують якісне виконання робіт із відновлення їх родючості (внесення добрив, вапнування, обробіток ґрунту, висівання сільськогосподарських культур та ін.) відповідно до затвердженого проекту, а також своєчасне їх введення в господарський обіг.

Приймання-передачу рекультивованих земель і оформлення відповідного акта проводить комісія, яка призначена органами місцевого самоврядування (при розташуванні земельної ділянки у межах населеного пункту) або місцевими органами виконавчої влади (при розташуванні земельної ділянки за межами населеного пункту).

¹²¹ Наказ Міністерства аграрної політики №536 від 11.10.2011 «Про затвердження Порядку ведення агрохімічного паспорта поля, земельної ділянки» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1517-11

¹²² COУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

¹²³ ГОСТ 17.5.3.04-83. Охрана природы. Земли. Общие требования к рекультивации земель.

10. Вимоги щодо ліквідації аварійних ситуацій на об'єктах підвищеної небезпеки

Об'єкти з видобутку вуглеводнів, у тому числі нетрадиційного природного газу, належать до об'єктів підвищеної небезпеки.

Стаття 8 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» передбачає такі зобов'язання суб'єктів господарської діяльності:

- вживати заходів, направлених на запобігання аваріям, обмеження і ліквідацію їх наслідків та захист людей і довкілля від їх впливу;
- повідомляти про аварію, що сталася на об'єкті підвищеної небезпеки, і заходи, вжиті для ліквідації її наслідків, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування та населення;
- забезпечувати експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки з додержанням мінімально можливого ризику:
- виконувати вимоги цього Закону та інших нормативно-правових актів, які регулюють діяльність об'єктів підвищеної небезпеки.

При бурінні свердловин не допускається порушення технологічних процесів, що можуть призвести до аварійних ситуацій, особливо пов'язаних із затрубними газопроявленнями і відкритими фонтанами.

Відповідно до законодавства України¹²⁴, для потенційно небезпечних підприємств та об'єктів, на яких можливі аварії із залповими викидами вибухонебезпечних і токсичних продуктів, вибухами й пожежами, які можуть призвести до зруйнування будинків, споруд, технологічного устаткування, ураження людей, негативного впливу на довкілля повинні розроблятися плани локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій (ПЛАС).

Наявність ПЛАС на підприємствах передбачена і Правилами безпеки в нафтогазодобувній промисловості України¹²⁵.

План ліквідації аварій (фонтанування нафтою, газом, пластовою водою або їх сумішшю, розливи, порушення обваловки амбарів і т.п.), що містить

вказівки оповіщення відповідних служб організацій, які повинні брати участь в ліквідації аварій та їх наслідків, перелік необхідних технічних засобів, аварійного запасу знешкоджуючих реагентів, спосіб збору і знешкодження забруднювальних речовин на земельній ділянці, на об'єктах водокористування та ін. повинен бути на кожній свердловині (або групі свердловин однієї площі). 126

Метою плану локалізації і ліквідації аварійних ситуацій і аварій є планування дій (взаємодії) персоналу підприємства, спецпідрозділів, населення, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо локалізації і ліквідації аварій та пом'якшення їх наслідків.

ПЛАС складається з аналітичної частини, в якій міститься аналіз небезпек, можливих аварій та їхніх наслідків, та оперативної частини, яка регламентує порядок взаємодії та дій персоналу, спецпідрозділів і населення (при потребі) в умовах аварії.

Центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки, протягом 10 днів після затвердження плану локалізації та ліквідації аварій надають через засоби масової інформації відомості, необхідні для виконання населенням правил поведінки і дій в екстремальних ситуаціях, передбачених цим планом.

Інформація про об'єкти підвищеної небезпеки повинна бути відкритою. Зокрема, суб'єкт підприємницької діяльності надає органам державної влади інформацію про об'єкти підвищеної небезпеки, які перебувають у його власності або у користуванні, та всі аварійні ситуації, розвиток яких призвів або міг призвести до аварії.

Центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах цивільного захисту, пожежної і техногенної безпеки, здійснення

¹²⁴ Див. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2245-14, Постанову Кабінету Міністрів України №956 від 11.07.2002 «Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки» http://zakon2.rada. gov.ua/laws/show/956-2002-%D0%BF, а також Наказ Комітету по нагляду за охороною праці України Міністерства праці та соціальної політики України №112 від 17.06.99 «Про затвердження Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій» http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0424-99 (дію наказу зупинено з 06.11.2012 http://dnop.gov.ua/index.php/uk/normativna-baza/roz-yasnennya-zakonodavstva/9908-roz-yasnennya-shchodo-rozrobki-planiv-lokalizatsiji-ta-likvidatsiji-avarijnikh-situatsij-i-avarij-plas)

¹²⁵ Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду №95 від 06.05.2008 «Про затвердження Правил безпеки в нафтогазодобувній промисловості України» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0497-08

¹²⁶ СОУ73.1-41-11.00.01:2005. Стандарт Державної геологічної служби України. Охорона довкілля. Природоохоронні заходи під час спорудження свердловин на нафту і газ.

державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, забезпечують оброблення одержаної відповідно до закону інформації про діяльність об'єктів підвищеної небезпеки та надають її місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, суб'єктам господарської діяльності та іншим заінтересованим особам, а також у встановленому порядку інформують населення про аварійні ситуації, що виникають на об'єктах підвищеної небезпеки.

Юридична або фізична особа чи їх представники мають право відповідно до закону протягом не більш як 30 днів отримати від суб'єкта господарської діяльності інформацію про небезпеку, яка виникла на об'єктах підвищеної небезпеки і становить загрозу для людей та довкілля.

Розслідування аварійних ситуацій проводиться відповідно до Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві. 127

Відповідно до Закону України «Про нафту і газ» ліквідацію аварійних викидів газу, нафти чи пластової води із свердловин здійснюють користувачі нафтогазоносними надрами, які проводять буріння розвідувальних та експлуатаційних нафтових і газових свердловин, а також розробку нафтових і газових родовищ та експлуатацію підземних сховищ газу. Надрокористувачі повинні укладати із спеціалізованими підрозділами із запобігання та ліквідації відкритих нафтових і газових фонтанів

угоди на виконання ними інспекційно-профілактичних і аварійних робіт. 128

Крім того, законодавством України¹²⁹ передбачено наступні види обов'язкового страхування, пов'язані з видобуванням вуглеводнів: (1) страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру: (2) страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою 130; (3) страхування майнових ризиків за угодою про розподіл продукції у випадках, передбачених Законом України «Про угоди про розподіл продукції»; (4) страхування майнових ризиків при промисловій розробці родовищ нафти і газу у випадках, передбачених . Законом України «Про нафту і газ». Відсутність у надрокористувача договору страхування, який є обов'язковим за законодавством України, може розглядатися як підстава для скасування спеціального дозволу на користування надрами або дострокового розірвання угоди про розподіл продукції з відшкодуванням збитків з одночасним зупиненням або без зупинення виконання робіт, передбачених угодою про розподіл продукції. 131

¹²⁷ Постанова Кабінету Міністрів України №1232 від 30.11.2011 «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-%D0%BF

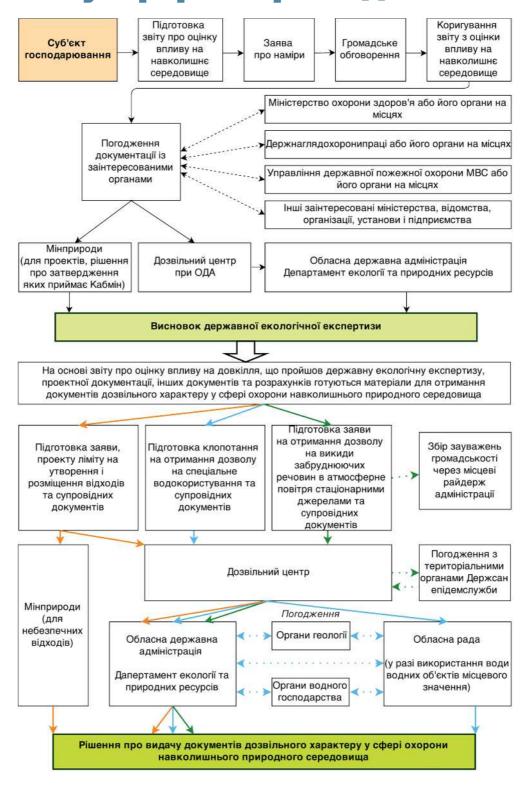
¹²⁸ Закон України «Про нафту і газ» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2665-14/

¹²⁹ Закон України «Про страхування» http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80

¹³⁰ Постанова Кабінету Міністрів України № 981 від 13.11.2013 «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового страхування цивільної відповідальності інвестора, в тому числі за шкоду, заподіяну довкіллю, здоров'ю людей, за угодою про розподіл продукції, якщо інше не передбачено такою угодою» http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/981-2013-%D0%BF

¹³¹ Закон України «Про угоди про розподіл продукції» http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1039-14

Додаток. Схема отримання дозвільних документів у сфері охорони довкілля

Видавництво "ЛОГОС" Свідоцтво ДК № 201 від 27.09.2000 р. 01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10, тел. 235-60-03 Наклад 100 прим. Зам. 815.

